

Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme Arayışları: Sakarya - Maksudiye Köyü Örneği

Cemile ŞAHİN

Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
cemilesahin@karabuk.edu.tr

Öz

Yaklaşık olarak 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ni parçalayarak Kafkasya bölgesini ele geçirme planları yapan Rusya'nın bölgede işgal hareketlerine karşı Kafkas halklarının bir asra yakın verdikleri özgürlük mücadelesi, 1859'da Şeyh Şamil'in teslim alınmasıyla sona ermiş ve böylece Rusya, Kafkasya bölgesini ele geçirmeye başlamıştır. Rusların, Kafkasya bölgesinde kazandıkları her askeri başarı ve Kırım ve Kafkasya bölgelerindeki Müslüman halka karşı uyguladıkları baskı, zulüm politikaları, beraberinde zorunlu göçü getirdiğinden, bu bölgelerden Osmanlı Devleti'ne göç hareketleri kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı Devleti, kendisine sığınan Çerkesleri ve diğer göçmenleri, dönemin şartları ve eldeki imkânlar doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerine iskân etmiştir. Çerkeslerin Anadolu'da iskân edildikleri önemli bölgelerden biri de, Sakarya bölgesidir. Coğrafi konumu, iklimi, ulaşım imkânları, sahip olduğu kaynaklar, verimli ve boş arazileri ile göçmenler için önemli yerleşim merkezlerinden biri olan Sakarya'da, Çerkeslerin yerleştirildikleri yerlerden birisi de, Maksudiye köyüdür. Bu çalışmada, genel anlamda Çerkesler ve Maksudiye köyü ele alınarak gerekli değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kafkasya, Çerkes, Göçmen, İskân, Maksudiye Köyü, Sakarya.

Circassian Migrations and Circassians' Quest to Acquire Homeland in Anatolia: The Case of Sakarya - Maksudiye Village

Abstract

The liberation struggle of the Caucasus peoples against the occupation movements of Russia, which made the plans to seize the Caucasus region by tearing the Ottoman Empire from the 18th century onwards, came to an end with the surrender of Sheikh Shamil in 1859 and thus Russia has begun to take over the Caucasus region. The migration to the Ottoman Empire was inevitable since oppression policies and forced immigration they had imposed against the Muslim people in the Crimea and Caucasus regions after the every Russian military achievement in the Caucasus region. The Ottoman Empire settled on Circassians and other immigrants who took refuge in various regions of Anatolia in accordance with the conditions of the time and the means available. One of the important places where Circassians are settled in Anatolia is the Sakarya region. One of the important settlement centers for immigrants is Sakarya with its geographical location, climate, transportation possibilities, resources, efficient and empty areas, and Maksudiye village in Sakarya is one of the places where Circassians are settled. In this study, Circassians and Maksudiye village were considered in general terms and tried to make necessary evaluations.

Keywords: Ottoman, Caucasus, Circassian, Immigrant, Settlement, Maksudiye Village, Sakarya

Giriş

Kuzeybatı Kafkasya'nın Azak ve Karadeniz sahilleri ile bu sahillere yakın step ve dağlık bölge halkına verilmiş birçok isim arasında, en yaygın olarak kullanılan "Çerkes" kelimesi,¹ Türkçede "Çerkes" veya "Çerkez", Arapçada "Şerakes", Rusçada "Cherkess" ve Avrupa dillerinde "Circassian" gibi çeşitli şekillerde geçmektedir.² Çerkes kelimesinin, Kafkasya'da Çerkeslerin bugün yaşamakta oldukları bölgelerde yaşamış olan Kerketailerin (Cercetae) adından türemiş olduğu ya da Kuzey-Batı Karadeniz kıyılarının sakinlerinin adlarının Grekçe "Kerket" kelimesinden geldiği ve bu adlandırmanın zamanla değişerek "Çerkes" şeklini aldığı iddia edilmektedir.³ Diğer yandan, "Çerkes" kelimesinin kökeninin Tatarca veya Farsça olduğu da iddialar arasındadır. Buna göre, Kuzey Kafkasya'da yaşayan, toprağa bağlı yerleşik bir yaşam süren ve Zihler olarak bilinen yerli halkın, Tatarlar tarafından "Jarkaz" olarak tanımlanmalarından yola çıkılarak, Çerkes kelimesinin "toprak" anlamına gelen "jar" veya "çer" ile "kazmak, kesmek, işlemek" anlamına gelen "kaz" veya "kes" kelimelerinden oluştuğu ve Tatar dilinde "toprağı işleyen" anlamında kullanılan "Jarkaz" kelimesinin zamanla "Çerkes, Çerkez" haline dönüştüğü belirtilmektedir. Aynı şekilde, Farsça "caercaes" kelimesinden türediği, "savaşçı" anlamına gelen "çer" ile "kişi" anlamına gelen "kes" kelimelerinden oluştuğu ifade edilmektedir.⁴ Diğer yandan, Kuzeybatı Kafkasya'nın Azak ve Karadeniz sahilleri ile bu sahillere yakın step ve dağlık bölgelerinde yaşayan çerkes kabilelerinin, kendilerini bölgedeki diğer halklardan ayırabilmek için birbirlerine, "hemşehri, hem-millet" anlamına gelen "Adıge" adını kullandıkları da bilinmektedir.⁵

Yaklaşık olarak M.Ö. 6 bin yılından itibaren önemli yerleşim alanlarından biri olan Kafkasya bölgesinde, M.Ö. bin yıllarında Çerkes halklarının ataları olarak bilinen Meotlar, Sindler, Zihler ve diğer Kuzey Kafkasya kabilelerinin isimleri ile karşılaşılmaktadır. M.S. 6. ve 8. yüzyıllar arasında Zihler etrafında

¹ Mirza Bala, "Çerkesler", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, Millî Eğitim Yayınları, İstanbul 1977, s.375.

² Erdoğan Boz, *Çerkes Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.27.

³ Gökhan Bolat, "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, Nisan-Ekim 2013, s.123.

⁴ Ayhan Kaya, *Türkiye'de Çerkesler-Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011, s.74-75.

⁵ Mirza Bala, *a.g.m.*, s.375.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

toplanarak birleşen bu kabileler, Adıge halkını oluşturmuşlar ve zamanla Abhazya'daki kabile ve boylarla da bütünleşmişlerdir. Günümüzde, Adıge, Abhaz ve Ubıkh halkları genellikle "Çerkes" adıyla bilinmektedir.⁶

Kafkasya'nın yerli halklarının her birinin adillerinde kendilerini tanımladıkları; Adıge, Apsuva, Vaynah, Vubıh, İron, Dargi... şeklinde sıralanabilecek bir adları vardır.⁷ Çok sayıda farklı dillerin bulunmasına⁸ rağmen, hemen hemen aynı kültürü paylaşan, köklü ve kendine özgü, ortak bir kültüre sahip olan Kuzey Kafkasya bölgesinin yerli halkı için, Ortadoğu ve bazı Avrupa ülkeleri tarafından ortak ad olarak "Çerkes" kelimesi kullanılırken, Ruslar da "Gortsii" veya "Tavlintsii" adını kullanmışlardır. Türkiye'de ise Osmanlı döneminden itibaren kullanılan ve eskiden beri bu coğrafyada en çok bilinen ad olduğundan, ayrıca Kafkasya'dan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunun Çerkes olmasından dolayı, Kafkasya'dan göç ettirilmiş bütün topluluklar için ortak bir isim olarak "Çerkes" adı kullanılmıştır.⁹ Bunun yanında Çerkes kelimesi, kullananların bakış açılarına göre, kimi zaman sadece Adıgeleri, kimi zaman Abhaz, Adıge ve Ubıkhları, bazen de Kuzey Kafkasya'daki etnik grupları kapsayan bir kelime olarak kullanılmaktadır.¹⁰ İlk dönemlerde daha çok Adıge halkları için kullanılan Çerkes tanımlaması, 17. yüzyıldan bu yana, etnik köken ayrımı gözetmeksizin Karaçay, Balkar, Dağıstanlı, Adıgey veya Abhaz olsun Kafkasya'da yaşayan Müslümanları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Diğer bir ifade ile geniş anlamda kullanıldığında, yerlerinden yurtlarından sürülmüş olan tüm Kuzey Kafkasya halklarını kapsayan Çerkes kelimesi, dar anlamda kullanıldığında Adıgeleri ve Adıge gruplarını, mevcut siyasi coğrafya açısından kullanıldığında ise Karaçay-Çerkes'i

⁶ Ufuk Tavkul, *Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar*, Ankara 2012, s.22.

⁷ Nihat Berzeg, *Çerkesler Kafkas Sürgünü: Vatansız Bırakılan Bir Halk*, Chiviyazıları, İstanbul 2010, s.29.

⁸ Çetin Öner, *Şu Bizim Çerkesler*, Can Yay., İstanbul 2014, s.39-40.

⁹ Ali Aktaş, *Kültürel Renkleriyle Sakarya*, Adapazarı Merkez Belediyesi Kültür Yay., Adapazarı 2008, s.537-540.

¹⁰ Erdoğan Boz, *Çerkes Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üni. Sosyal Bilimler Ens., Ankara 2010, s.29-30.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8

2016

kapsamaktadır.¹¹ Kısacası, çoğunlukla Kuzey Kafkasya ortak kültürünü paylaşan Kuzey Kafkasyalıların tamamı için ortak bir ad olarak kullanılan Çerkes kelimesi, aynı zamanda çoğunluğu anavatan dışında bulunan bu halkların tümünü de kapsamaktadır.¹²

Görüldüğü gibi, çoğunlukla Kuzey Kafkasyalıların tamamı için ortak bir ad olarak kullanılan ve tarihin çeşitli dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılmış bir halk adı olan “Çerkes” kelimesinin kökeni ve kapsamı, birçok araştırmanın konusu olmakla birlikte, üzerinde ortak görüşe varılmayan tartışmalı konulardan birisidir.

Rus – Kafkas Savaşları

Batıda Karadeniz kıyılarında, doğuda Hazar Denizi arasında bir köprü gibi uzanan Kafkasya bölgesi, dünyanın en eski yerleşim bölgelerinden biri olup, tarih boyunca birçok topluluğun da geçit, karşılaşma ve çeşitli kültürlerin kaynaşma noktası olmuştur. Bölge, Kafkas Dağları ile kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Güney Kafkasya bölgesinde Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkeler yer alırken, Kuzey Kafkasya’da ise Dağıstan, Çeçen-İnguş, Osetya, Kabartay-Balkar, Abhazy ve Adige bölgeleri bulunmaktadır. Kafkasya, “Kafkasya Halkları” adı verilen ve aynı kültürün etrafında birleşmiş çeşitli etnik toplulukların bir arada yaşadıkları önemli ve renkli bir coğrafyadır.¹³

Kafkasya bölgesinde tarih boyunca Hunlar, Hazarlar, Kıpçaklar gibi Türk kavimleri hâkimiyet kurmuş olduğundan, bölgenin en önemli ve en eski topluluklarından biri olan Çerkeslerle Türkler arasındaki ilişkiler çok eski tarihlere kadar götürülebilir. Ancak, Türklerle Çerkesler arasındaki asıl ilişkiler Melikşah döneminde, Selçukluların Dağıstan’a yerleşmeleriyle yani 1060’lı yıllarda başlamıştır. Sonraki dönemde ise Osmanlı Devleti, 1475’te Kırım’ı ele geçirdikten sonra Kırım yoluyla Kafkasya’ya komşu olmuş ve 1782’de Ferruh Ali Paşa’nın Soğucak’a gitmesiyle, Osmanlılarla Çerkesler

¹¹ Cahit Aslan, “Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkes Sürgünü”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Asam Yay., S.1, 2006, s.2-4; Ayça Günkut Vurucu, “Kafkas Kökenli Halklarda Kimlik ve Değişim (Muş İli Örneği)”, *Tarih Kültür Toplum Ayça Günkut Vurucu Armağanı*, Konya 2016, s.47-48.

¹² Nihat Berzeg, *a.g.e.*, s.30.

¹³ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri-I*, İstanbul 2012, s. 3; Ufuk Tavkul, *a.g.e.*, s.16-17.

itobiad

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences
Researches”

ISSN: 2147-1185

arasındaki ilk ilişkiler başlamıştır. ¹⁴ Aslında, 16. yüzyıldan itibaren Kabartaylar ve Abazalar gibi bazı Çerkes grupları İslamiyeti kabul etmeye başlamışlar ve bu aşamada dolaylı olarak Osmanlı Devleti'nin yardımını görmüşlerdir. ¹⁵ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım ve Kuban bölgelerinin Rusya'ya verilmesinden sonra Kuzey Kafkasya bölgesi Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki birincil savunma hattına dönüştüğünden Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz'e inmesini ve Kuzey Kafkasya'da ilerleyişini durdurmak amacıyla bölge ile daha yakından ilgilenmek ve Kuzey Kafkasya politikalarını geliştirmek için birtakım tedbirler alma yoluna gitmiştir. Buna göre, bölgedeki savunma mevzilerini güçlendirmek, bölge sakinlerinin ve Çerkeslerin, Osmanlı Devleti'nin yanında yer almalarını sağlamak amacıyla propaganda faaliyetlerine girişilmiş, Çerkeslerle yapılan ticaretin etkin bir şekilde yürütülmesi için çalışmalar yapılmıştır. ¹⁶ Rusya ile Osmanlı Devleti'nin siyasetlerinin çakışma noktası haline gelen Kafkasya bölgesi üzerinde Osmanlı Devleti'nin sağladığı hükümlerlik, 1787 ve 1828-29 Osmanlı-Rus savaşlarının ardından giderek daralmıştır. Özellikle 1783'te Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi, Kafkasya'nın 1864'teki sonunun da başlangıcı olmuş ve Rusya ile Kafkas halkları arasında aralıksız mücadeleler başlamıştır. ¹⁷

Gürcistan'ın 1783 yılında Rusya'nın himayesi altına girmesiyle birlikte bölgede önemli stratejik bir üs elde etmiş olan Rusya, sonraki süreçte Kafkasya bölgesinde askeri faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. 1826-1828 yılında İran ve 1828-1829 yılında ise Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlarda elde ettiği başarılarla güçlenen Rusya, Kafkasya'da hâkimiyetini sağlayabilmek için büyük bir mücadele içerisine girmiştir. 1830'lu yıllarda bölgenin çoğunluğu kâğıt üzerinde Rusya'nın eline geçmiş olmasına rağmen, bölgede tam bir Rus denetimi henüz sağlanamamıştır. Kafkasya'nın dağlık iç kesimlerinde, Rus

¹⁴ Ayhan Kaya, *a.g.e.*, s.78; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., İstanbul 1979.

¹⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s.109.

¹⁶ Nazan Çiçek, "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü (Şubat 1864-Mayıs 1865)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S.1, s.61-62; Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması", *Karadeniz Dergi*, S.2, 2010, s.99; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 1997.

¹⁷ Nihat Berzeg, *a.g.e.*, s.43; Cemal Gökçe, *a.g.e.*, s.40-45.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

egemenliğini asla kabul etmeyen ve güçlü bir direniş gösteren Çerkes kabileler, 1830 ve 1840'lı yıllarda Şeyh Şamil'in önderliğinde Rusya'nın bölgede ilerlemesini engellemişler ve kendi ellerindeki bölgelere Rusları sokmamışlardır. Rus istila hareketine karşı başlatılan ve yıllarca devam eden Çerkes direnişi, "Müridizm" hareketi ve bu hareketin başını çeken Şeyh Şamil'le birlikte tam bir istiklal mücadelesine dönüşerek, özellikle 1840'lardan itibaren Ruslara büyük kayıplar verdirmiştir. Ancak Şeyh Şamil'in 1859'da Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle, Ruslara karşı direnişi organize eden Müridizm hareketinin zayıflaması ile birlikte Rusya, sınır boyunca kaleler inşa etmek yoluyla Kafkas halklarının baskınlarla sindirilip yıldırılmasına dayalı tedrici işgal planı geliştirmiş, neticede Çerkesleri dört yandan kuşatarak abluka altına almıştır.¹⁸

Kafkas-Rus savaşlarının başlangıcı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusların Kafkasya'da kalelerini kurdukları ve toprak elde etmeğe başladıkları döneme kadar uzanmaktadır.¹⁹ Bazı kaynaklarda Kafkas - Rus savaşları kendi içinde; Rusların bölgeyi kontrol altında tutmaya çalıştıkları 1816-1846 arasındaki ilk dönem, Rus birliklerinin bölgeyi işgal etmek amacıyla ilerledikleri ve işgal edilen topraklara Kazakların yerleştirildiği 1846-1856 arasındaki ikinci dönem ve Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı işgal ettiği ve bölge halkının sürgün edildiği 1856-1864 arasındaki üçüncü dönem olmak üzere üç döneme ayrılmıştır.²⁰

Kafkas halkları açısından özellikle 1853-1856 Kırım Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaştan sonra Kafkas halklarına ezici darbeyi vurabilmek amacıyla harekete geçen Rusya, 1857'de Şeyh Şamil'in üzerine son saldırılarını başlatmıştır. 1859'da Şeyh Şamil'in tutsak edilmesinden sonra Rus birlikleri, o döneme kadar Ruslara karşı başarılı bir şekilde mücadele eden Çerkesler üzerine yöneltilmiş ve bundan sonra Çerkeslerin direnişi, dramatik bir şekilde zayıflatılmıştır. Bütün imkânlarıyla Rus güçlerine karşı direnmelerine rağmen, neticede Çerkeslerin 1864'te Ruslara karşı mücadeleyi kaybetmesiyle birlikte, Batı Kafkasya bölgesi Rusya'nın eline geçmiş ve Kafkas Savaşı sona ermiştir.

Hazar Denizi'ni bir iç deniz haline getirmek ve bölgeye tam anlamıyla hâkim olmak isteyen Rusya, Çerkezistan bölgesini; Kafkasya'nın güvenliği ve

¹⁸ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılâp Yay., İstanbul 1998, s.32-33.

¹⁹ Cahit Aslan, *a.g.m.*, s.7-8

²⁰ Erdoğan Boz, *a.g.e.*, s.35-36.

savunması, Karadeniz'de dolaşım ve ticaret özgürlüğü, bereketli arazilere sahip olmak, Karadeniz hâkimiyeti, Karadeniz ve Hazar Denizi ile İran arasında güvenli bir demiryoluna ihtiyaç duyulması, güneye inmek ve Orta Asya'da hâkim olmak şeklinde sıralanabilecek birçok önemli askeri ve stratejik nedenlerle işgal etmiştir.²¹Yüksek bir Ortodoks Hıristiyan kültürüne sahip olduğunu iddia eden Rusya, Kuzey Kafkasya'nın yerli halkı olan Çerkesleri, dize getirilmesi ve bir an önce Rus egemenliğine tabi kılınması gereken başıboş ve ilkel bir topluluk olarak görmüş ve Çerkeslere karşı yürütülen savaşın Rusya'nın bir iç meselesi olduğunu ileri sürmüştür.²² Bölgenin tam olarak Rus işgali altına girmesinden sonra, daha önce Kırım ve çeşitli bölgelerde de görülen göçe zorlama politikasının uygulanması neticesinde Çerkeslerin kitlesel olarak sürgün edilme olayı başlatılmıştır.

Çerkes Göçleri

Ruslar, Kafkasya'da kazandıkları askeri zaferi tamamlamak üzere, daha önce Kırım gibi bölgelerde uygulamış oldukları göçe zorlama politikalarını, Kafkasya bölgesinde de uygulamaya koymuşlardır. Neticede, Rusların işgalci ve yayılcı politikası, işgal edilen bölgelerde göç, sürgün ve soykırım uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Kafkaslar'dan yapılan göç hareketleri, genel olarak 1856-1857, 1860-1862 ve 1864-1865 olmak üzere üç dönem halinde incelenmektedir. Ancak diğer yıllarda da münferit ve daha küçük topluluklar halinde göçler devam etmiştir.²³

Rusya, Kafkas topluluklarını önce Hıristiyanlaştırmaya, ardından da Ruslaştırmaya çalışmış, karşı çıkanlara da katliam, sürgün gibi uygulamalarda bulunmuş yani asimilasyon ve soykırım politikası takip etmiştir. Rusya'nın benimsediği "kaçırmak veya göçürmek için evleri, tarlaları yak-yık, kaçırmaktan ya da aç kalıp ölmekten başka çare bırakma"

²¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s.109; Jülide Akyüz Orat-Nebahat Oran Arslan-Mustafa Tanrıverdi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kars 2011, s.7; Nihat Berzeg, *a.g.e.*, s.105-107.

²² Nazan Çiçek, *a.g.m.*, s.63.

²³ A. Saydam, *a.g.e.*, s.81.

şeklinde özetlenebilecek göçe zorlamanın klasik yöntemi, Çerkeslere karşı da en sert bir biçimde uygulamaya koyulmuştur. Çerkeslerin kendi topraklarında yaşamalarını imkânsız hale getirecek, talan etme, yakma, yıkma, hayvanlarına ve mallarına el koyma, cana ve mala kast etme... şeklinde sıralanabilecek her türlü yöntem uygulanmıştır.²⁴ Neticede Rusya Çerkeslere, ya daha kolay kontrol edilebilecek bir bölge olan Kuban bölgesindeki düzlüklere yerleşmeleri ya da bir daha geri dönmek üzere Osmanlı topraklarına göç etmeleri şeklinde iki seçenek sunmuştur. Yani Rusya, Kuzey Kafkasya'nın stratejik bölgelerinde, Kuzey Kafkas halkının Rus hakimiyetini kabul ederek kalmalarına dahi izin vermemiştir. Çerkeslerin bütün direnişlerine rağmen sonuç değişmemiş ve böylece Çerkeslerin, Osmanlı topraklarına yönelik göç hareketleri başlamıştır. Çerkes yurtlarına ise Slavlar ve başka Hıristiyanlar yerleştirilmiştir.²⁵

Rusya'nın bu denli sert politikaları, Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1857'de başlayan ve 1860-1862 yıllarında hız kazanarak devam eden göç sürecinin en büyük dalgalarından biri olan ve göçmenlerin sayıları, göç yolculuğu esnasında ve Osmanlı topraklarında karşılaştıkları güçlükler açısından çok kötü şartlar altında gerçekleşen 1864-1865 kitlesel göç sürecini başlatmıştır. Rusların bölgede ilerleyişi ve Çerkeslere uygulanan insanlık dışı muamelelerle ilgili olarak, dönemin İstanbul'daki İngiliz elçisi Bulwer'in, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord John Russell'a yazdığı 12 Nisan 1864 tarihli raporda anlatılanlar, oldukça önemlidir:

“(Sir H.Bulwer'dan Earl Russell'a, İstanbul, 12 Nisan 1864)

Lordum,

Rusların Çerkezistanda sürekli olarak ilerlemeleri ve yerli halka yaptıkları kötü muamele, Çerkeslerin hemen hemen bütünüyle ülkelerini terk etmeleri sonucunu doğurmuştur. Şu ana kadar 25.000 Çerkes göçmeni Trabzon'a gelmiş bulunmakta ve diğerleri de her türlü tehlikeyi göze alarak küçük teknelerle kaçmaya çalışmaktadır. Büyük sayılara varan ve belli becerileri bulunmayan bu kimselerin belli yerlerde yığılmaları o yerlerin sağlık ve huzurunu ciddi biçimde tehlikeye sokmaktadır. İstilacılardan kaçmak için başvurmak zorunda kaldıkları yöntemler nedeniyle verdikleri kayıplar, insanlık için dehşet vericidir. Türk hükümeti, bu kimseleri oralardan aldırarak imparatorluğun çeşitli yerlerine yerleştirmek amacıyla Trabzon'a gemiler göndermek üzeredir. Öte yandan doğdukları toprakları görülmemiş bir

²⁴ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s.35; Ali Aktaş, *a.g.e.*, s.542.

²⁵ Nazan Çiçek, *a.g.m.*, s.64; Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.109-110; Özgür Yılmaz, “1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor”, *Mavi Atlas*, 3/2014, s. 134; A. Aktaş, *a.g.e.*, s.542.

itobiad

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences
Researches”

ISSN: 2147-1185

kahramanlıkla savunduktan sonra terk etmek zorunda bırakılan bu talihsiz insanları, imparatorluğun çeşitli dominyonlarında güven içinde yerleştirilmelerini sağlayacak önlemleri alabilmek için Osmanlı hükümeti, buradaki Rus maslahatgüzarı ile müzakere halindedir.

Anladığıma göre, Rus Maslahatgüzarı Bab-ı Ali ile bazı düzenlemelerin yapılması konusunda kendi açısından her hangi bir sorun bulunmadığını ve bu iş için hükümetine başvurduğunu ve talimat beklemekte olduğunu belirtmiştir. HENRY L. BULWER"²⁶

Kısacası Ruslar, işgal ettikleri Kuzey Kafkasya'nın stratejik bölgelerinde, yerli Kafkas halklarının Rus hâkimiyetini kabul ederek, yaşadıkları yerlerde kalmalarına dahi imkân vermemişlerdir. Rus hâkimiyetinde kalarak ya Rus topraklarında başka bir bölgeye ya da Osmanlı topraklarına göç etme zorunluluğu getirilmiş, neticede can, mal, namus güvenliğini teminat altına almak isteyen binlerce insan çok kötü şartlar altında anayurdundan ayrılarak zorunlu göçe tabi tutulmuştur.²⁷ Kaçmaktan ya da itaat etmekten başka bir seçenekleri kalmadığı için ekilmiş tarlalarını, bağlarını, bahçelerini yani aşağı-yukarı bütün mal varlıklarını, hiçbir tazminat almadan Ruslara bırakarak yurtlarından ayrılan ve Karadeniz yoluyla Osmanlı topraklarına gitmek isteyen binlerce kişi, Karadeniz sahillerine yığılmıştır. Karadeniz limanlarında, onları Osmanlı topraklarına götürecek gemileri uzun bir süre beklemek zorunda kalan Çerkeslerin durumu gerçekten acınacak bir halde olup, hastalık, sefalet ve olumsuz mevsim şartlarında perişan olmuşlar, çoğu telef olmuştur.²⁸ Çerkesleri bir an önce ülkeden atmak isteyen, bu halkları yok etmek istercesine kıyılara sürüp, buralarda perişanlığa ve ölüme terk eden Rusya, göçmenlerin taşınması için bir yandan Rus savaş ve ticaret gemilerini devreye sokarken, diğer yandan da normalde yasak olmasına rağmen, göçmen taşımak isteyen kayık ve sandallara da açık pasaportlar vermiştir.²⁹

²⁶ Cahit Tutum, "1864 Göçü ile İlgili Bazı Belgeler", *Çerkeslerin Sürgünü*, Ankara, Kafdağı Yayınları, 1993.

²⁷ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., İstanbul 2006, s.30-38.

²⁸ Mirza Bala, *a.g.m.*, s.384.

²⁹ Örnek olarak bkz. "Muhacirin-i Çerkesden 7 hane ve 37 nüfusun Kerç İskelesi'nden Rus vapuruyla ve Kazan Muhacirinden 30 hane 107 nüfus dahi Taygan İskelesinden yelken sefinesiyle..." *Ceride-i Havâdis*, S.748, 29 Cemaziyevvel 1280.

Özellikle eski ve dayanıksız kayıklarla yapılan yolculuklarda, kapasitenin çok üzerinde göçmen bindirilen kayıkların en ufak bir fırtınada batması, günlerce denizde kalan göçmenlerin yiyecek, su sıkıntıları ile beraber açlık, susuzluk ve hastalıklar neticesinde büyük tehlikeler ve kayıplar yaşanmıştır.³⁰

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Karadeniz yoluyla gelen göçmenler, İstanbul, Trabzon, Samsun, Sinop, Batum, Rize, Köstence ve Varna limanlarından karaya çıkarak, bu liman kentlerinin yakınlarında kurulan kamplarda uzun bir süre beklemişler, buralardan da Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerine yani asıl iskân bölgelerine sevk edilmişlerdir. Ayrıca Kars veya Batum sınırından, kara yoluyla da gelenler olmuştur. Bu esnada çeşitli sıkıntılar yaşayan ve açlık, soğuk, hastalık gibi nedenlerle büyük kayıplar veren göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılarla ilgili olarak, dönemin Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Stevens'in, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord John Russell'a yazdığı 19 Şubat 1864 tarihli raporda anlatılanlar, yaşananların daha iyi anlaşılabilmesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Rapora göre: "Çerkes göçmenlerinin bu kentte yığılmaları ciddi bir sorun haline gelmiş bulunmaktadır. Bu nedenle durumun İstanbul hükümetinin dikkatlerine ivedilikle sunulması gerekir. Son üç gün içinde kente yeni yeni kabileler gelmiş ve bugüne kadar yaklaşık 3.000 kişi limana çıkmış bulunmaktadır. 40.000'den fazlası da ülkelerini terk etmeye hazırlanmaktadır. Buraya ulaşabilenlerin yüzlercesi, daha önce çektikleri sefalet ve açlığa ek olarak şu anda hastalıklarla boğuşmaktadır. Trabzon valisi Emin Paşa, bu bahtsız insanların durumunu hafifletmek için elinden geleni yapmakta, ancak elindeki olanaklar son derece sınırlıdır. Bu arada hastalık gerek Çerkes göçmenler gerek yerli halk arasında korkutucu biçimde yayılmaktadır. Tifüsten ölenlerin sayısı artmıştır. Panik büyük ve yaygındır. Herkes kenti terk etme hazırlığı içindedir. Kendilerine bel bağlanan üç Avrupalı doktordan Fransız olanı bugün Tifüsten ölmüştür. Karantina idaresine bağlı İngiliz doktoru ise resmi işleri başından aşkın olduğu için hastalara bakamamaktadır. Görevleri gereği göçmenlerle ilişki kurmak durumunda bulunan Paşanın memurlarından birçoğu hastalığa yakalanmış ve bir kaç da ölmüştür.

Bab-ı Ali geçenlerde göçmenler için bir miktar eski asker elbisesi ve ilaç göndermiştir. Eski elbiseler dağıtılmış, ancak ilaçların işe yaramaz durumda olduğu anlaşılmuştur.

Ölülerin dikkatsizce gömülmeleri ve yarattığı tehlikeler yüzünden mezarlığa yakın yerler bomboş kalmıştır. Bütün aileler evlerini terk etmektedir. Birkaç gün önce şehrin çeşmelerini besleyen ana su kanallarının birinde bir Çerkes cesedi bulunmuştur. Sokak ve meydanlar sefalet ve pislik içindedir. Erzak kıtlığı başlamıştır. Yakıt yok

³⁰ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 1997, s.88-89.

denecek kadar azdır. bütün bunlar sefaleti artırmakta ve hastalığın yayılmasına neden olmaktadır. Şayet yukarıda sayılan sakıncaları ortadan kaldıracak bazı önlemler süratle alınmazsa-ki baharın bastırmasından korkulmaktadır- kamu sağlığı büyük ölçüde tehlikeye girecektir.

Elde edilen bilgilere göre Aralık ayından Şubata kadar ölenlerin sayısı 3500'ü bulmuştur. Bunlardan 3.000'i Çerkes, 470'i Türk, 36'sı Yunan, 17'si Ermeni, 9'u Katolik ve 6'sı da Avrupalıdır."³¹

Yine aynı şekilde İngiliz Konsolosu Stevens'in 18 Mayıs 1864 tarihli raporunda da göçmenlerin yaşadıkları sıkıntılar gözler önüne serilmiştir:

"Lordum,
Göçmen akını her gün devam ediyor. Dün Akçakale ve Sarıdere'de birikenlerin sayısı 25.000'i bulmuştur. Ölüm oranı günde 120-150 dolayındadır. Halen Samsun'a 35.000-40.000 arasında göçmen indirilmiştir. Hastalık tehlikeli ölçüde bu bölgeye sıçramıştır.

Son 48 saat içinde Samsun'da 500 kadar Çerkes göçmeni ölmüştür. Fırıncılar korkudan fırınlarını kapatarak kenti terk etmişlerdir. Bu yüzden kent bir kaç gündür ekmezsiz kalmışlardır. Bu durum nerede ise bir ayaklanmaya yol açıyordu. Dr. Barozzi göçmenlere yardım etmek üzere Samsun'a gelmiştir.

Bir Türk buharlı savaş gemisi yedeğinde bir yelkenli ve bir kaç küçük tekne olduğu halde İstanbul'dan buraya gelmiş ve derhal Kafkasya sahillerine gitmesi ve oradan alacağı göçmenleri doğrudan Varna'ya götürmesi emredilmiştir. Daha 200.000 kadar Çerkesin ülkelerini terk etmek üzere oldukları bildirilmektedir. Haberlere göre Ruslar, bütün göçmenlerin Mayıs sonuna kadar ülkelerini terk etmesini istemektedir.

Şu anda Trabzon'da bulunanlar Ubih boyu mensuplarıdır. Genel anlamda yoksul ve tembel insanlardır. Temizlik kurallarına uymamaları hastalığın bastırılmasını engellemekte ve korkutucu salgınlara neden olmaktadır. Sıkışık düzende buldukları için hızla birbirini enfekte etmektedirler. Yerel makamlarca dağıtılan yiyecek ve giyecek istihkaklarını ve çocuklarını bir kaç kuruş karşılığında satıyorlar. Kefen

³¹ Nazan Çiçek, "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü (Şubat 1864-Mayıs 1865)", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64-1, s.64-65; Cahit Tutum, "1864 Göçü ile İlgili Bazı Belgeler", Çerkeslerin Sürgünü, Ankara, Kafdağı Yayınları, 1993.

bezlerini çalmak için geceleri ölülerini mezardan çıkarıyorlar ve cesetleri açıkta bırakıyorlar. Son zamanlarda bazıları, ölüm olaylarını salt onların istihkaklarını almaya devam edebilmeleri için yerel makamlardan saklıyorlar. Nitekim geçenlerde çadırların birinde 11 gündür saklanmakta olan bir ceset bulunmuştur ve geride kalanlar en küçük bir tiksinti duymadan aynı çatıyı paylaşıyorlar.

*Bu sefalet çok geçmeden bir kargaşalığa neden olabilir. Sıcaklar bastırır bastırmaz bu yerler kuşkusuz bir mikrop kaynağı haline gelecektir. Bab-ı Ali'nin yeniden dikkatinin çekilmesi yerinde olur. Aksi takdirde samsun ve Trabzon gibi iki önemli ticaret kentinin yaşamı tehlikeye girecektir. FRAS J. STEVENS.*³²

Kırım Savaşı ile birlikte kitlesel bir harekete dönüşen Kafkas göçleri, 1862-1865 yılları arasında doruk noktasına ulaşmış, 1877-1878 ve 1890-1908 yılları arasında yoğunluk kazanmış ve 1920'li yıllarda durulmuştur.³³ Özellikle Kasım 1863 tarihinden itibaren Trabzon başta olmak üzere Osmanlı kıyılarına akın eden göçmenlerin bir kısmı Samsun, Sinop, Varna istikametine sevk edilmelerine rağmen, özellikle Trabzon yöresindeki göçmen sayısı giderek artmış ve Aralık ayında yaklaşık beş bin kadar göçmen burada birikmiştir. Oldukça kötü şartlar altında bulunan göçmenler arasında tifüs, çiçek gibi salgın hastalıklar hızla yayılırken, bu durum halkın sağlığını da tehdit eder bir hale gelmiştir. Kış şartlarında, yiyecek, giyecek gibi temel ihtiyaç maddelerinden yoksun, salgın hastalıklarla mücadele eden göçmenler arasında ölüm oranı oldukça yüksek olmasına rağmen, bölgedeki göçmenlerin sayısı hızla artmaya devam etmiştir.³⁴ Yurtlarından sürülen Çerkeslerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Yolda gemilerin batması, hastalık ve benzeri sebeplerle, iskân edilecekleri bölgeye ulaşmadan ölenlerin sayısının tam olarak bilinmemesi, kara yoluyla gelenlerin kayda alınamaması şeklinde sıralanabilecek faktörler yüzünden göçmenlerin sayısı hakkında kesin rakam vermek pek mümkün değildir. Ancak tahmini rakamlar verilebilmektedir.

Göçün büyük ivme kazandığı 1859-1860'lı yıllarda Çerkesler ve Nogaylardan 1.060 kişinin İstanbul'a giriş yaptığı ve sonraki süreçte de yine göçmenlerin girişinin devam ettiği ve bu tarihlerde sadece İstanbul'da 14.000 Çerkes ve

³² Cahit Tutum, "1864 Göçü ile İlgili Bazı Belgeler", Çerkeslerin Sürgünü, Ankara, Kafdağı Yayınları, 1993.

³³ Kemal Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul 2010, s.165.

³⁴ Özgür Yılmaz, a.g.m., s.139-141.

Nogay göçmeni bulunduğu bildirilmiştir. 1864 yılında göçmenlerin sayısı 400.000'e ulaşmıştır.³⁵ Diğer yandan, 1854-1864 yılları arasında Kırım ve Çerkeslerin yaşadıkları bölgelerden toplam 311.333 kişi, Kafkasya'nın düşmesinden sonra 1864 yılında 283.000 kişi, 1865 yılında ise 87.000 kişinin Osmanlı topraklarına ulaşabildiği kaydedilmiştir.³⁶ Ayrıca, 1864 yılında sadece doğu Çerkezistan bölgesinden göç edenlerin sayısının 552.000'e ulaştığı da belirtilmiştir. Bunların dışında, 1876 yılının sonlarında sadece Balkanlar'a 600.000 Çerkes göçmenin yerleştiği bildirilmiştir.³⁷ Aynı şekilde, 1880 yılında Samsun'dan giriş yapan Çerkesler ve Abazaların sayısı 12.116, Rumeli'den gelen Çerkeslerin sayısı ise 6.252 olarak verilmiştir.³⁸ Verilen rakamlar değerlendirildiğinde, Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin sayısının 1 milyon ile 2 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca göç sırasında hayatını kaybedenlerin de toplam göç eden nüfusun yaklaşık % 25'ini oluşturduğu sanılmaktadır.³⁹ Örneğin, 1864-1865 yılları arasında Samsun'da ölen göçmen sayısının günde 120 ile 150 kişi arasında olduğu, Trabzon'da ise 1865 yılında toplam 53.000 göçmenin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.⁴⁰ Vsemirny Puteşestvennik Gazetesi'nde 1871'de yer alan: "Bir yıl içinde göçmenlerin üçte ikisi öldü...Batım yakınlarına yerleşen 22 bin göçmenden sadece 7 bin kişi kaldı. Samsun civarına yerleşen 30 bin kişiden 1800 kişi kaldı. Binlerce insan ölüyor; çocuklara gelince, bu zavallılar mal gibi satılıyor. Gençler hizmet için orduya giriyor." şeklindeki ifadeler, sürgün edilen Kafkas göçmenlerin düştüğü zor durumu gözler önüne sermektedir.⁴¹

Osmanlı Devleti'nin Çerkesleri İskânı

Osmanlı Devleti'nde, özellikle dağılma sürecinde toprak kayıplarına bağlı olarak başlayan dışardan içeriye yönelik göç hareketlerinin ilkinin, Kırım'ın kaybedilmesi ile yaşanan göçler oluşturmuştur. Kırım göçleri ile başlayan Anadolu'ya yönelik göç hareketleri, zamanla Kırım, Kafkasya, Girit,

³⁵ Abdullah Saydam, *a.g.e.*, s.87.

³⁶ Nedim İpek, *a.g.e.*, s.40.

³⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s.167.

³⁸ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s.111-112.

³⁹ Ayhan Kaya, *a.g.e.*, s.81.

⁴⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, s.112.

⁴¹ Gökhan Bolat, *a.g.m.*, s.138.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

Balkanlar gibi çeşitli bölgeleri de içine alacak şekilde genişleyerek, kitlesel boyutlara ulaşmıştır. Göç eden ve göç alan devletler ve toplumlar için zaten başlı başına sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve daha birçok yönden oldukça zor bir problem olan göç meselesinde, mağduriyetlerin asgari düzeye indirilebilmesi, göçmenlerin yeni geldikleri ortama uyum sağlamaları, kaynaşmaları ve yeni bir toplumun meydana gelmesinde rol oynamaları, büyük ölçüde iskân politikasına bağlıdır. Bu durumda, özellikle 93 Harbi yani 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra daha da yoğunlaşan göç hareketleri karşısında Osmanlı Devleti, hem göçmenlerin hem de yerleşik halkın mağdur olmaması ve boş arazilerin tarıma kazandırılması örneğinde⁴² olduğu gibi, göçmenlerin ve devletin yararına yönelik bir iskân politikası belirlemeye çalışmıştır. Bütün olumsuz şartlara rağmen, göçmenlerin iskânı ve temel yaşam koşullarının sağlanması için yoğun bir çaba harcanmıştır.⁴³

Çerkeslerin iskânında; Osmanlı Devleti'nin askeri gücünü arttırmak istemesi, tarıma uygun olmayan bataklık arazilerin kullanılabilir hale getirilerek, tarımla uğraşan işgücünün arttırılmak istenmesi, devlet otoritesinin zayıf olduğu iç bölgelerde ve sınırlarda göçmenlerin tampon ya da jandarma olarak kullanılmak istenmesi, Hristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerde Müslüman nüfusun arttırılmasında, askeri ve ticari yolları ile demiryollarının yapımında iş gücü olarak göçmen nüfustan yararlanma düşüncesi gibi faktörlerin de etkili olduğu ileri sürülmektedir.⁴⁴

Görüldüğü gibi, Osmanlı Devleti'nin, ülkeye gelen göçmenleri iskân politikasında, sınırların güvenliği, nüfusun arttırılması, etnik dengenin sağlanması, stratejik hedefler ve toprağın işlenebilir hale getirilmesi gibi faktörler önemli rol oynamıştır. Göçmenlerin nerelere iskân edileceği, en kısa sürede nasıl üretici hale getirilecekleri, ekonomik zorlukların nasıl aşılacağı, yeni yerleşim yerlerinin ne şekilde açılacağı gibi konular, çözüm bulunması

⁴² Örn: BOA., Y. PRK. UM, 77/98: Bursa mahalle ve köylerinde muhâcirler için kurulan iskân yerlerine Mecidiye, Osmaniye, Orhaniye, Aziziye gibi isimler verildiği, yeni iskân yerlerinin ise Bursa Ovası'nda bataklıklar kurutulmuş ve bazı derelerin mecrası temizlenmek suretiyle mümkün olabileceği ile ilgili bir hüküm örnek olarak gösterilebilir (13 Ocak 1906).

⁴³ Özcan Gökçebay, *Türkiye'ye Yerleşen Tatarlarda Dini Hayat ve Adetler (Konya Yöresi Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s.35; Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri*, K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon 1996, s.89.

⁴⁴ Nihat Berzeg, *a.g.e.*, s.203-219.

gereken acil sorunlar olmuştur.⁴⁵ Ancak, ilk göçlerden itibaren göçlerin belirli aralıklarla fakat farklı yoğunlukta devam etmesi, hangi bölgeden ne kadar göçmenin geleceğinin hesap edilememesi ve buna göre bir planın yapılamaması, yöneticilerin belli bir iskân politikası geliştirmesini engellemiştir. Göçmenlerin biran önce iskân edilerek üretici duruma getirilmeleri, en acil ve önemli mesele olmuştur.⁴⁶ Bu doğrultuda, Kafkas ve diğer göçmenlere yapılacak yardımlar, muafiyetler ve bu yardımların nasıl yapılacağına dair usul ve esasları belirlemek amacıyla, 3 Mayıs 1856'da çıkarılan Muhâcîrin İskân Talimatnamesi ve Mart 1864 Talimatnamesi gibi çeşitli tarihlerde talimatnameler çıkarılarak birtakım yasal düzenlemeler yapılmıştır. ⁴⁷ Ayrıca, göçmenlerle ilgili işlere bakmak üzere "İdâre-i Umumiyye-i Muhâcîrin Komisyonu" kurulmuştur. Yine, göçmenlerin iskân ve iâşe meseleleri ile ilgili genel kararlar almak, iskân mahallerini tespit ederek, gerekli tedbirleri almak amacıyla, bizzat II. Abdülhamid başkanlığında "Umûm Muhâcîrin Komisyonu" adıyla ayrı bir komisyon oluşturulmuştur.⁴⁸ Göçmen iskân edilen vilayetlerde ise "İskân-ı Muhâcîrin Memurluğu" kurulmuştur. ⁴⁹ Dönem dönem çıkarılan talimatnamelerle, göçmenlere yönelik çalışmaların aksamadan düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için büyük çaba sarf edilmiştir.

Genel anlamda tüm göçmenlere yönelik olarak yapılan yasal düzenlemelerin, uygulama noktasında bazen iskân bölgelerinin özelliklerine göre değişiklik gösterdiği de olmuştur. ⁵⁰ Göçmenlerin en kısa sürede kalıcı olarak iskânlarının sağlanabilmesi için göçmenlere yönelik yeni mahalleler ve köyler

⁴⁵ T. Bilecen, "Arşiv Belgelerinden Edebiyata Balkan Göçlerinin Sosyal Boyutu", *Toplumsal Tarih*, S.142, 2005., s.78.

⁴⁶ S. Erkan, *a.g.e.*, s.90-95; M. Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı*, C.IV, 1999, s.592.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Saydam, *a.g.e.*, s.119; Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerinin İskânı" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 (Kış 2012), s.358-359.

⁴⁸ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: TTK Yay., 1999, s.68-74.

⁴⁹ M. Demirel, "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.2, 2008, s.288.

⁵⁰ Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kış 2012), s.365.

oluşturulmuş,⁵¹ bu doğrultuda ilk etapta devlete ait boş araziler ve vakıf arazileri kullanılmıştır.⁵² Göçlerin çok yoğun olduğu dönemlerde ise, hem göçmenlerin hem de yerli halkın hakları gözetilmeye çalışılarak, şartlara göre belirli sayıda yerleşik hane arasına bir göçmen hanesi yerleştirilme yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda göçmenlerin sosyal ve ekonomik hayata kazandırılabilmesi için vergi ve askerlik muafiyetleri gibi çeşitli muafiyetler sağlanması, tarım araç-gereçleri, öküz ve tohumluk yardımı vb. yardımların yapılması⁵³ ve toplumsal huzursuzlukların önlenmesi gibi gerekli tedbirler de alınmaya çalışılmıştır. Kısacası, göçmenler en kısa sürede iskân edilerek temel ihtiyaçlarının acilen karşılanmasına çalışılmıştır.⁵⁴ Bu doğrultuda; göçmenlerle ilgili işlerin yakından takip edilmesi, mevcut halk ve mahalli idarecilerle işbirliği yapmak büyük önem taşımıştır.

Çeşitli yollarla Osmanlı topraklarına gelen göçmenler öncelikle geçici iskân bölgelerine, daha sonra da sürekli olarak kalacakları bölgelere yerleştirilmişlerdir.⁵⁵ Genel olarak geçici yerleşme merkezleri içerisinde İstanbul önemli bir yer tutmakta olup Edirne, İzmir, Çanakkale, Mersin, Samsun, Trabzon, Sinop gibi bölgeler de göçmenlerin geçici olarak yerleştikleri başlıca merkezler arasında yer almaktadır. Geçici yerleşme merkezlerinde toplanan göçmenler, sırasıyla İstanbul'a en yakın bölgelerdeki boş topraklara, daha sonra Anadolu'ya veya Suriye'ye, Rumeli'de ise tehlikelerden uzak bölgelere yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bursa, Kütahya, Eskişehir, Ankara, Adapazarı, Çankırı, Erzurum, Çorum, Sivas, Adana,

⁵¹ Örn: BOA., DH.MB.HPS.M. 8/47; BOA.,İ. DH, 1322/1312. Za/17: Aydın Vilâyeti Bergama Kazası'na bağlı Kınık kasabasında iskân olunan Çerkes muhacirler için idarî ve askerî kolaylık sağlanması amacıyla Hamidiye adıyla yeni bir köy kurulması hakkında yazılmış bir hüküm söz konusudur (15 Mayıs 1895).

⁵² Örn: BOA., İ. HUS, 136/1323. L/23: Halep'e gönderilen Çerkes muhacirlerinin Halep'teki devlet çiftliklerine yerleştirilmesinin uygun görülmesi ile ilgili hüküm örnek olarak gösterilebilir (12 Aralık 1905); BOA., A. MKT. DV, 202/41: Çerkes muhacirlerinin İzmit ve Bolu civarındaki Saferiye Çiftliği'ne yerleştirilmeleri ile ilgili bir hüküm söz konusudur (18 Eylül 1861).

⁵³ Muhacirlere yapılan yardımlarla ilgili olarak; BOA., A. MKT. MHM., 518/8 ve A. MKT. MHM., 521/20 hükümler örnek olarak gösterilebilir.

⁵⁴ M. Esat Sarıcaoğlu, "İskan-ı Muhacirin İ'ane Pulları (Osmanlı Devleti'nin Göçmen Harcamalarında Uyguladığı Bir Finansman Yöntemi)", *Osmanlı, C.4, Yeni Türkiye Yay.*, Ankara 1999, s.605.

⁵⁵ Örn: BOA., A. MKT. MHM, 301/89: Trabzon'da bulunan Çerkes muhâcirlerin, İslimye Sancağı'nda deniz kenarında yerleştirilme isteklerinin uygun olup-olmadığının iskân sorumlusu Nusret Paşa tarafından araştırılması ile ilgili belgede, muhacirlerin geçici iskân bölgesi Trabzon'dan, kalıcı iskân bölgelerine yerleştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır (31 Mayıs 1864).

Diyarbakır... gibi şehirler, göçmenler için önemli yerleşim alanları arasında yer almaktadır.⁵⁶ İlk etapta Trabzon, Samsun gibi geçici iskân bölgelerine yerleştirilen Çerkesler de kalıcı iskân için Kütahya,⁵⁷ Bolu-Düzce,⁵⁸ Çorum,⁵⁹ Menteşe,⁶⁰ Sivas,⁶¹ İzmit, Erzurum, Adana, Ankara,⁶² Biga, Yalova,⁶³ Suriye,⁶⁴ Medine,⁶⁵ Halep gibi çeşitli bölgelere yerleştirilmek üzere sevk edilmişlerdir. Bu bilgilerden yola çıkılarak, Çerkeslerin genel olarak yerleştirildikleri iskân bölgeleri iki ana hat üzerinde şu şekilde gösterilebilir:⁶⁶

1- Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Kahramanmaraş çizgisini izleyen ilk yerleşim bölgesi, Hatay'da Türkiye Cumhuriyeti topraklarından çıkarak, bugünkü Suriye ve Ürdün topraklarında devam etmektedir. Bu hattın çevresindeki Muş, Kars, Adana vb. illerde de Kafkas kökenli yerleşim yerleri bulunmaktadır.

2- Güney Marmara yöresindeki Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Düzce illeri boyunca uzanmaktadır. Ayrıca, Kütahya, Afyon, Konya, Aydın vb. illerde de Kafkas göçmen köylerine rastlanmaktadır.

Kırım ve Kafkasya'dan yapılan kitlesel göçlerin sonunda, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da göçmenleri iskân ettiği bu bölgelerin dışında, diğer önemli bir iskân bölgesi de Balkanlar olmuştur. Osmanlı Devleti, Rumeli bölgesinde demografik üstünlüğü sağlamak yani bölgede Müslüman nüfusu

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: A. Saydam, *a.g.e.*, s.120 vd; Nedim İpek, *a.g.e.*, s.61 vd.; S. Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri*, s.125 vd.

⁵⁷Örn: BOA., A. MKT. UM, 363/23: Çerkes Altıkesek ve Besni kabilelerinin Kütahya'da Seyitgazi civarında yerleştirilmeleri ile ilgili hüküm (29 Ağustos 1859).

⁵⁸ Örn: BOA., A. MKT. UM, 405/31: Çerkeslerin Besni boyundan yirmi beş kişinin Bolu sancağına bağlı Düzce kazasına uygun bir şekilde yerleştirilmesi ile ilgili hüküm (13 Mayıs 1860).

⁵⁹ BOA., A. MKT. NZD, 353/44, (21 Mayıs 1861).

⁶⁰ BOA., A. MKT. NZD, 345/99, (12 Mart 1861).

⁶¹ BOA., A. MKT. NZD, 361/86, (6 Ağustos 1861).

⁶² BOA., DH. MKT, 2059/105, (8 Mart 1893).

⁶³ BOA., İ. DH, 1295-3/102163, (25 Aralık 1883).

⁶⁴ BOA., İ. Hus, 50/1314. Ca/32, (28 Ekim 1896).

⁶⁵ BOA., A. MKT. UM, 515/52, (30 Ekim 1861).

⁶⁶ Cahit Aslan, s.20-22.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

arttırmak, askeri açıdan önem taşıyan yerlere Müslüman unsurlardan meydana gelen bir kordon oluşturabilmek gibi gerekçelerle, zorunlu ve kitlesel olarak göç etmek zorunda kalan Kafkas halklarının bir kısmını, Rumeli bölgesine iskân etmek istemiştir.⁶⁷ Bu doğrultuda göçmenlerin bir kısmı doğrudan Rumeli bölgesine sevk edilirken, bir kısmı da önce Anadolu'nun çeşitli bölgelerine, ardından daimi iskân için Rumeli'ye sevk edilmişlerdir. Rumeli'ye sevk edilen Çerkes ve diğer göçmenlerin sayısı hakkında verilen rakamlar tartışmalıdır. 1861 yılının sonlarına kadar Rumeli'ye toplam olarak 37.557 hane ve 157.562 nüfus iskân olunmuştur. Bu rakamlardan 34.344 hane 142.852 nüfusun Tuna sahillerine, 2.445 hane 10.289 nüfusun Edirne eyaletine ve 768 hane 4.421 nüfusun da Selanik eyaletine iskân olunduğu bildirilmiştir.⁶⁸ Bunun dışında, 1860-1876 tarihleri arasında Rumeli'ye en az dört yüz bin ile dörtyüz on üç bin Çerkesin yerleştirildiği de ileri sürülmektedir.⁶⁹ Rumeli'ye yapılan iskân, çeşitli tarihlerde devam etmiştir.

Göçmenler, Osmanlı'nın Balkan eyaletlerine, yoğun olarak 1863-1866 yıllarında, bugünkü Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk ve Romanya topraklarına yerleştirilmişlerdir. Kafkas göçmenlerin Rumeli bölgesinde iskân edildikleri bölgeler genel olarak şu şekilde sıralanabilir: Edirne, Filibe, İslimye, Tekfurdağı, Gelibolu sancakları, Sofya'da Samakov ve Niş bölgeleri, Selanik'te Serez ve Drama bölgeleri, Tuna vilayetinde Rusçuk, Varna, Vidin, Tulça, Tırnova, Ziştovi, Silistre, Niğbolu Plevne bölgeleri, Bosna'da Prizren, Bulgaristan'da Dobruca, Manastır'da Üsküp gibi bölgeler iskân bölgeleri olarak görülmektedir.⁷⁰

Sakarya Yöresinde Çerkesler

Adını, Sakarya Nehri'nden alan ve Marmara Bölgesi'nin kuzeydoğu bölümünde yer alan Sakarya, Anadolu'nun ilk yerleşim merkezlerinden biridir. Olumlu iklim koşulları, verimli toprakları, ormanları, önemli su kaynakları, ulaşım imkânları gibi sahip olduğu birtakım önemli özellikler,

⁶⁷ Yıldırım Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, İstanbul 2001, s.101-102; Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kıs 2012), s.361-362.

⁶⁸ A. Saydam, *a.g.e.*, s.131.

⁶⁹ N. İpek, *a.g.e.*, s.4-5; N. Berzeg, *a.g.e.*, s.158-159.

⁷⁰ A. Saydam, *a.g.e.*, s.152; K. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, s.171-172; Ö. Karataş, *a.g.m.*, s.364.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences
Researches"

ISSN: 2147-1185

bölgede yerleşimi etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca, tarihin her döneminde önemli bir geçiş ve stratejik nokta durumunda olan bölge, başta Frigler olmak üzere Bithynialılar, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Romalılar ve Bizanslılar gibi birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır.

Yaklaşık olarak, M.Ö. XII. yüzyıldan itibaren önemli yerleşim merkezlerinden biri olan bölgeye, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Osman Gazi ve arkadaşlarının fetih hareketleri başlamıştır. Osman Gazi'nin bölgedeki başarılı fetih hareketlerinin ardından, Orhan Gazi döneminde 1321'de Mudanya'nın fethinden sonra, Karadeniz'e doğru uzanan bölgenin ele geçirilmesi görevi, Konur Alp'e verilmiştir. Neticede, Konur Alp tarafından Akyazı, Hendek, Düzce bölgeleri yani günümüzdeki Adapazarı havzası fethedilmiştir.⁷¹ Sakarya Nehri'nin iki kolu arasında kalan adacıkta kurulan ve "Ada Karyesi" (Adaköy) adını taşıyan köy, bugünkü şehrin nüvesini teşkil etmiştir. Bu bölgede, tarım ve ticari faaliyetlere, kurulan pazara göre şekillenen yerleşim, zamanla Adapazarı hüviyetini kazanmıştır. II. Mahmud döneminde 1837'de kaza haline getirilen Adapazarı'nda, 1868'de "Adapazarı Belediyesi" adı ile belediye teşkilatı kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kocaeli Vilayeti'ne bağlı bir kaza olan Adapazarı, 1954 yılında Kocaeli'nden ayrılmıştır. Sonuçta, merkez ilçesi Adapazarı olan, Sakarya Vilayeti kurulmuştur. Bölgenin en önemli ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel merkezlerinden biri olan Sakarya sebze, meyve, kereste gibi tüketim mallarının temininde, Osmanlı'nın ilk dönemlerinden itibaren büyük öneme sahip olup, önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur.⁷² Sahip olduğu özellikler, her dönemde bölgede yerleşimi etkilemiştir ve bölgenin sürekli göç almasının da önemli nedenleri arasındadır. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde alınan yenilgilerle birlikte toprak kayıpları, geri çekilmeler ve sınırların daralmasına paralel olarak, Anadolu'ya yönelik olarak başlayan göçlerde, Sakarya bölgesi çeşitli dönemlerde yoğun göçlere maruz kalmıştır. Sakarya bölgesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları'ndan itibaren Kırım ve Kafkasya bölgeleri ile Rumeli'den göç eden ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilen kalabalık göçmen gruplarının yerleştirildikleri bölgelerin başında yer almaktadır.

⁷¹ Derviş Ahmed Aşıkî, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. A. Nihal Atsız, Ankara, 1985, s.38.

⁷² Mehmet Eröz-Seyfi Alpan, *Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası*, İstanbul 1968, s.6-8.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

Osmanlı Devleti'nde, göç sorunu ile karşılaşılmasının ardından göçmenlerin iskânında, yukarıda da bahsedildiği üzere; tarıma elverişli boş arazilerin üretime kazandırılması, stratejik açıdan önemli bölgelere Müslüman-Türk unsurların yerleştirilmesi ve etnik dengenin sağlanması gibi faktörler göz önünde tutulmaya çalışılmıştır. Diğer yandan göçmenler ise, üretim imkânlarına sahip, pazarlara ve akrabalarına ulaşım kolaylığının olduğu anayollar civarında yerleşmek istemişlerdir.⁷³ Sakarya bölgesi; İstanbul-Ankara yolu üzerinde ve İstanbul-Antalya yolu kavşak noktasında bulunması ve demiryolu hattının buradan geçmesi itibariyle sahip olduğu ulaşım imkânları, tarıma elverişli boş ve geniş arazileri, yağışlı iklimi, bol içme suyu kaynakları, akarsuları, gölleri ve diğer doğal güzellikleri ile yerleşim için son derece uygun ve avantajlı bir konumda olduğundan, her iki tarafın da beklentilerine cevap verebilecek niteliktedir. Bu durumda göçmenler için en uygun yerlerden biri olarak görülen Sakarya bölgesine, özellikle 1876'dan 1954'lü yıllara kadar Kırım, Kafkas, Balkan, Doğu Karadeniz gibi çeşitli bölgelerden yapılan göçler neticesinde kalabalık gruplar halinde yerleşmeler başlamış, bölge giderek kalabalıklaşmaya ve yapısı değişmeye başlamıştır.

Günümüzde Sakarya bölgesinde; Manavlar, Yörükler, Çerkesler, Abhazlar, Gürcüler, Lazlar, Hemşinliler, Tatarlar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Sırplar, Muhacirler, Kurmançlar, Zazalar, Karadenizliler, Çingeneler/Romanlar, az da olsa Ermeni, Rum ve Arap göçmenler yaşamaktadır.⁷⁴ Göçmenlerin bir kısmı mevcut mahalle ve köylere yerleştirilirken, bir kısmı için de imkânlar dâhilinde yeni yerleşim yerleri kurulmaya çalışılarak, göçmen köyleri inşa edilmiştir.⁷⁵

Sakarya bölgesine yerleştirilen göçmenler arasında önemli bir yere sahip olan Çerkeslerin yerleşim yerleri genel olarak şu şekildedir;⁷⁶

Adapazarı merkezde: Çukurahmediye, Semerciler, Şeker ve Yenidoğan mahalleleri ile Adliye, Ahmediye, Alancuma, Çaybaşifuadiye, Emirler, İkizciosmaniye ve Kemaliye köyleri.

⁷³ Selahattin Önder-Engin Kırılı, "Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.1, Eskişehir 2005, s.130.

⁷⁴ Ali Aktaş, *a.g.e.*, s. 75.

⁷⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara 1995, s.118-119.

⁷⁶ Ali Aktaş, *a.g.e.*, s. 545.

Akyazı merkezde: Fatih Mh. ile Alaağaç, Batak, Beldibi, Kepekli, Pazar ve Yeniorman köyleri.

Hendek: Kargalıhanbaba köyü.

Karasu: İhsaniye köyü.

Sapanca merkezde: Kırkpınar ve Kurtköy beldeleri, Akçay ve Uzunkum köyleri.

Söğütlü merkezde: Akarca Mh., Kurudil, Mağara ve Maksudiye köyleri.

Maksudiye Köyü

Maksudiye köyü, Sakarya ilinin Söğütlü ilçesine bağlı olup, Sakarya iline 17 km, Söğütlü ilçesine ise 10 km uzaklıktadır. Maksudiye köyü, sebepleri yukarıda da ayrıntılı şekilde açıklandığı gibi, 1862/1863 yılı başlarında Çerkeslerin, Kafkaslar'dan Osmanlı topraklarına kitleler halinde zorunlu göçü neticesinde Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenlerden bugünkü bölgeye gelen Jadeler tarafından kurulmuş eski bir Çerkes köyüdür.

Köyün kuruluşu, adı ve tarihi ile ilgili olarak tutulmuş kayıtlardan ve görüştüğümüz köy sakinlerinden edindiğimiz bilgilere göre,⁷⁷ Maksudiye köyünün eski adı "Çerkesbeylikkışla" olarak bilinmektedir. Bu adın verilmesinde, hemen yanibaşında bulunan "Türkbeylikkışla" köyünün önemli bir rolü vardır. Buna göre, Anadolu'da beyliklerin hâkim olduğu dönemlerde, bölge arazisi verimli, bol otlulu ve sulu olduğundan, bölgedeki mevcut beyliğin askerleri çoğunlukla süvari birliklerden oluşmakta ve bu süvarilerin atları burada büyük kışlalarda barınmış. Bu kışlalarda askerler hizmet gördüğü gibi, halktan da istifade edilmiş. Çevre bölgelerden askerlere birşeyler satmak veya almak için gelip giden köylülere, nereye gidiyorsun diye sorulduğunda "kışlaya" cevabı verilmiş. Zamanla buraya yerli halktan göçler başlamış ve ev kuranlar olmuş ve bu kişilere bir süre

⁷⁷ Maksudiye köyü ile ilgili bilgiler; görüşme yaptığımız köy sakinlerinden Hilmi Mete (D. 1933), Ragıp Mete (D.1965) ve Beykışla-Maksudiye İlkokulu Tarihçesi (Suat Karataş-Ergün Tekin, *Beykışla-Maksudiye İlkokulu Tarihçesi*, 1973) ile ilgili notlardan ve ilgili kaynaklardan edinilmiştir.

sonra “kışlalı” denilmeye başlanmış. Nerelisin sorusuna “kışlalı”, hangi kışla denilince de “beyliğin kışlası” cevabı verildiğinden, bölge “Beylikkışla” adıyla anılır olmuş. Göçlerin artmasıyla birlikte kışlaların etrafındaki evler de çoğalmış ve bölgede bir köy kurulmuş. Yani Beylikkışla köyü Türkmenler tarafından kurulan çok eski bir köydür. İlerleyen süreçte ise Kafkasya’dan yapılan göçler neticesinde bu köyün hemen yanbaşındaki araziye Çerkesler yerleştirilmiş ve Çerkeslerin yerleştirildikleri bölgede kurdukları köy de “Çerkesbeylikkışla” adıyla anılmaya başlamış. Maksudiye köyü esas olarak, Kafkasya’da Ruslara karşı yapılan mücadelenin kaybedilmesiyle birlikte başlayan göç hareketleri neticesinde bölgeye gelen Çerkes göçmenlerden “Jade”ler tarafından kurulmuştur. Köyün bulunduğu arazinin boş olması münasebetiyle, göçmenlere yerleşim yeri olarak gösterildiği ve ilk olarak 1863 (H. 1280)’lü yıllarda bölgeye gelen Çerkes göçmenlerden Hacı Hasan Efendi tarafından kurulduğu anlatılmıştır. Ayrıca köyün ilk kurulduğu bölgenin, köyün bugünkü bulunduğu yerin kuzeyinde kalan ve “dutluk” olarak isimlendirilen mevki olduğu ve köyün ilk halinin de bataklık ve koruluktan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar göçmenler için kurulacak köylerin iklim ve coğrafi yapı olarak göçmenlere uygun olması gibi noktalara dikkat edilmeye çalışılsa da sürekli bir göç dalgası yaşandığından, bu arazinin Çerkes göçmenlere tahsis edilerek, burada iskân edilmeleri ve köy kurulması kararlaştırılmıştır. İlk olarak köye yerleşenlerin yanlarına sonradan tanıdık ve akrabalarının da gelmesi ile köyün nüfusu artmaya başlamıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yani 93 Harbi’nden sonra Kafkasya’dan göç eden Çerkeslerin de köye yerleşmesiyle, zamanla yapılan iç göçlerle, yakınlardaki Mağara köyü, Akarca köyü, İzmit’teki Tepetarla köyü gibi komşu köylerden ve Düzce, Afyon gibi farklı illerden gelen Kafkasyalı göçmenlerle, Maksudiye köyünün bugünkü yapısı oluşmuştur. Çerkesbeylikkışla adı ile kurulan köyün adı, Hilmi Mete (D. 1933) adlı köy sakininin “Çerkes adı olmaz denilince, biz de köyümüzün adını Maksudiye olarak değiştirmek zorunda kaldık” şeklinde ifade ettiği üzere, Cumhuriyet döneminde değiştirilmiştir.

Halk kendi aralarında birtakım kabilelere ayrılmasına rağmen, din, dil ve âdetler bakımından mütecanistir. Köy nüfusunu meydana getiren Çerkes kabileleri Şapsığ ve Abzah (Abzex) olmak üzere iki ana kabileye ayrılmıştır. Edindiğimiz bilgilere göre, köye yerleşen Çerkeslerin sülalelerinin isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁷⁸ Hantuw, Sowmiz, Xhusti, Açümijj,

⁷⁸ <http://www.maksudiye.com> (Erişim Tarihi: 25.10.2016)

Thaghusse, Natxhue, Jade, Wussiy, Guser, Ssawes"u, Lheç"as, Nas, Deguf, Ssawkhue, Kobli, Pssawkhue, Bage, Khuy, Zel"i, Arek, Beçase, Sshalaxhue, Ak"eo, Ssegasse, Aç"eo, Sasekhue, Hatxi, Taymez, Kobli, Psinetxhuc, Egu ve Besniy kabilesinden Thamzikhue dir. Bunlar Şapsığ olanlardır. Ayrıca Abzex olan iki tane daha sülale vardır. Bunlar Sevgen ve JjaJjiy'dir. Maksudiye köyünün, köye ilk gelen Jadekale ve sonradan gelen Tutuwkho Hable olmak üzere iki kısımdan oluştuğu ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti, dönemin şartları ve mevcut imkânlar ölçüsünde hareket ederek, bir an önce göçmenlerin kalıcı olarak iskânını sağlamaya çalışırken, aynı zamanda yerleştikleri yerlerde sıkıntı çekmelerini önlemek, gündelik yaşamlarını devam ettirebilmelerini ve üretici konumuna gelerek topluma katkıda bulunmalarını sağlayabilmek amacıyla elindeki imkânları seferber etmiş, göçmenlere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Örneğin; göçmenlerin köyleri inşa edilirken, köyün ortasına okul,⁷⁹ cami⁸⁰ ve köy meydanı için arsa tahsisi, yeni kurulan köylerin ahalisine mahsus olmak üzere yeteri kadar tarla, mera ve baltalık tahsisi, konut inşası, yiyecek,⁸¹ giyecek ve nakdi yardımların yapılması, tarımsal araç-gereç, hayvan ve tohumluk yardımı,⁸² vergi ve askerlik muafiyeti gibi birtakım yardımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Göçmenlerin iskân olundukları bölgelerde özellikle ilk dönemlerde hem kendilerinden hem de diğer sebeplerden kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Aynı şekilde Maksudiye köyüne yerleşen Çerkeslerin de başta dil sorunu olmak üzere birçok sorunla karşılaştıkları anlaşılmaktadır. Özellikle dil sorunu, göçmenlerin yeni çevreye uyum ve yerli

⁷⁹ BOA. İDH., 1043-82014: Adapazarı Kazasına bağlı Akyazı nahiyesi ile Kandıra'ya bağlı köylerde iskan edilen Abaza, Çerkes ve Rumeli muhacirlerinin ibadetleri ve çocuklarının eğitimi için her ikiyüz haneye birer adet olmak üzere toplam altışar cami ve okulun yaptırılması ile ilgili hüküm örnek olarak gösterilebilir (16 Ağustos 1887).

⁸⁰ BOA. BEOBab-i Ali Evrak Odası, 2841-213017: Adapazarı Kazasına bağlı Maksudiye Karyesinde Aziziye Camii ile Medresesinin inşası hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir (H.1324).

⁸¹ BOA. A. MKT. MHM., 505-5: Eskişehir'de iskan edilen Kafkasya muhacirlerine zahire verilmesi ile ilgili hüküm örnek olarak gösterilebilir (H. 1316).

⁸² Zahire ve tohumluk yardımları ile ilgili olarak BOA. A. MKT. MHM., 515-12 (H.1319); A. MKT. MHM., 521-31 (H.1320); A. MKT. UM., 458-35 (H.1277) hükümleri örnek olarak gösterilebilir.

halkla anlaşma ve kaynaşma sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir. Neredeyse göçmenlerin yerleştirildikleri bütün bölgelerde görüldüğü gibi, burada da yerli halk, yabancı bir topluluğun kendi bölgelerine yerleştirilerek arazi ve otlaklarına ortak olmasını kabullenemediğinden,⁸³ sık sık çeşitli çatışmaların yaşandığı ifade edilmektedir. Dil sorununun dışında, asayiş sorunları, ekonomik sıkıntılar, konut sorunu, eğitim, sağlık sorunları, kültür farklılığından kaynaklanan sıkıntılar ve kimlik sorunu gibi durumlar da göçmenlerin uyum sürecini olumsuz etkilemiş sorunlar olarak ifade edilmiştir.

Çerkes göçmenlerin ilk geldiklerinde yaşadıkları sıkıntılarla ilgili olarak anlattıkları, göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıların daha iyi anlaşılması açısından oldukça kayda değerdir. Bu anlatılan anılardan bazıları şu şekildedir:⁸⁴ “Yol yoktu, Adapazarı’na gidemezdik. Demokrat Parti taş çıkarmaları karşılığında para ödemeye başladı. Çıkarılan bu taşlarla yollar yapılmaya başlandı. Demokrat Parti’den sonra yolun önemi anlaşıldı. Köylüler kendi aralarında taş çıkarıp ve para toplayıp taş alarak yol yapmaya başladık. Hey gidi günler...”

“...devlet bize orman açma izni verdi. Biz de ağaçları keserek kendimize yer açmaya başladık. Ancak yukarıda ormanın diğer tarafında yer alan Yörükler Yenice köyü vardı. Ağaç kestiğimiz yere köyleri çok uzaktı. O köy, bu ormanlar bizim kesemessiniz dedi ve o köyden birisi, bugün burada kan akacak dedi. Bizim köyden biri baltayla o adamı düşürdü. Dedeme de vurdular, dedem de birine vurdu, o adam öldü. Onun için hapse girmek zorunda kaldı...”, Uzun bir göçün ardından iskân bölgesinde de yaşanan sıkıntıların devam etmesi ile ilgili olarak anlatılan anılardan bir diğeri de şu şekildedir: “Bölgeye geldiğimizde yol yoktu, su yoktu, cami yoktu. Bütün pislikler evlerin arkasına akardı. İçecek su yoktu, su kuyuları açıp oralardan su içerdik. Bir de bataklıklar vardı. Buralarda sivrisinekten geçilmezdi. Hatta bu sivrisineklerden dolayı sıtma hastalığına yakalananlar oldu. 7 erkek ve 1 kız kardeşten oluşan bir aile vardı. Çok çalışkandılar çok. Çalışarak 120

⁸³ Sefer Akcan (D.1935): “Türkbeylikışla köyü ile Maksudiye köyü arasında geniş bir mera alanı vardır. Bu meranın iki köy arasında kullanımı konusunda anlaşmazlık yaşandı. O arada Sakarya Nehri taşı, o araziye mil bıraktı. Bizimkiler, sizin topraklar altta kaldı. Bu toprakları bize Cenab-ı Hak getirdi. Sizin topraklar artık bizim. Olay mahkemeye intikal etti. Mahkeme o bölgenin % 70’ini bizim köye verdi”.

Yerli halkın göçmenleri kendi bölgelerinde istemeyerek aralarında sürtüşmeler yaşanması gibi olaylarla ilgili olarak: BOA. MVL., 416-88 (H.1279): İskan için gönderilmiş oldukları Uzunyayla’da Avşarlar tarafından rahatsız edilmekte olan Çerkes ve Kabartay muhacirlerinin Erzurum ve Kars taraflarında iskanları talepleri de örnek olarak gösterilebilir.

⁸⁴ Hilmi Mete (D.1933).

dönüm yer orman açmışlardı. Açtıkları araziye bir yandan da armut ağacı dikiyorlardı. Kafkasya'dan gelen misafirlerini 120 dönüm açtıkları tarlaya götürdüler, açtıkları tarlaları gösterdiler. Sonra bu kardeşler kolera hastalığına yakalandılar, altı kardeş öldü gitti, arazileri dağıtıldı. Vah vah yazık oldu onlara..." şeklindeki ifadeler, göçmenlerin diğer birçok sıkıntıların yanında çeşitli hastalıklarla da uğraşmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Maksudiye köyü, kurulduğu tarihten günümüze kadar olan süreç içerisinde, başta sel baskınları ve depremler olmak üzere bir sürü tabii afet geçirmiştir. Köyün çok yakınında geçmekte olan Sakarya nehri, defalarca taşmıştır. Örneğin, 1944 yılında Sakarya nehrinin taşması neticesinde yaşanan su taşkını 44 gün sürerken, 1948 yılında yaşanan su taşkını ise 28 gün sürmüştür ve köyün her tarafı sularla kaplanmıştır. Aynı şekilde 1943,1956, 1967 ve 1999 yıllarında da deprem felaketi yaşanmıştır.⁸⁵

Maksudiye köyü sakinlerinin özellikle ilk dönemlerde dışa kapalı içe dönük bir topluluk olmaları münasebetiyle, dışarıdan kız alıp-verme durumlarının pek yaşanmadığı daha ziyade evliliklerin kendi aralarında yapıldığı bildirilmiştir. Çerkeslerde aile kurumunun oluşturulmasıyla ilgili olarak yaptığımız incelemede edindiğimiz bilgi şu şekildedir; Çerkeslerin gelenek-göreneklerinin müsait oluşu, gençlerin çeşitli vesilelerle biraraya gelerek, anne-baba tesiri altında kalmaktan ziyade birbirlerini tanıma imkânı sağladığından, kendi aralarında anlaşmalarına ve kendi kararlarını vermelerine imkân tanımıştır. Evliliklerin, nişanlanma suretiyle yapılan evliliklerden daha çok, âdetleri olduğu üzere "kaçma" şeklinde olduğu, ancak bu kaçmanın bildiğimiz türden kaçma vakaları şeklinde olmadığı bildirilmiştir. Düğün-dernek gibi çeşitli vesilelerle birbirini yakından tanıma imkânı bulan gelin aday kız (nengas) ile damat aday delikanlı (nonjiy) evlenmeye karar verdiklerinde, önceden tespit edilen bir akşam, yanında erkek kardeşi, yakın akrabası ve komşusu olduğu halde gelen kızı, delikanlının yakın bir-iki arkadaşının da katılımı ile alarak, oğlan evine getirmeleri şeklinde ritüeller başlamaktadır. Daha sonra kız evine haberci gönderilmesiyle birlikte her iki tarafın da ailesi biraraya gelerek, düğün hazırlıklarına başlamakta olup, düğün yapılıp bitinceye kadar gelin ve damat adaylarının halk arasına çıkmadığı ifade edilmiştir. Düğünlerin genellikle

⁸⁵ Suat Karataş-Ergün Tekin, *Beykışla-Maksudiye Köyü İlkokulu Tarihçesi*, 1973.

kendi milli âdetlerine göre yapıldığı, akordion adı verilen milli çalgının çalındığı, çeşitli oyunların oynandığı anlatılmıştır. Düğün bittikten sonra damadın bir yaşlı ve birkaç arkadaşı tarafından eve getirilişi, ertesi gün eve davet edilen yakın akraba ve komşuların elini öperek durumlarına göre çeşitli hediyelerin (Vukitapç: utanma hediyesi) verilmesi ve bundan sonra damadın serbestçe halk arasına karışması, birkaç gün sonra da gelinin damadın akrabaları tarafından tek tek davet olunmasıyla ancak serbest gidip gelmesinin mümkün olması, aradan uzun zaman geçtikten sonra ise gelin ve damadın, kız evine el öpmeye davet edilmesi, bu arada damadın, çağırılıncaya kadar kız tarafından olup kendinden yaşlı olanların huzuruna çıkmaması, kız evine giderken yakın akraba ve komşulara çeşitli hediyelerin götürülmesi ve damat ve gelinin yaşlılardan başlayarak sıra ile el öpmeleri şeklinde sıralanabilecek düğünden sonra uygulanan birtakım ritüeller vardır. Günümüzde bu ritüellerde zamanla birtakım değişikliklerin yaşandığı, göçmenlerin yerleştikleri çevreye uyum sağlamalarıyla birlikte, mevcut durum ve yapının da değişmeye başladığı ve köy dışından da evliliklerin yapıldığı ifade edilmiştir.

Köye ilk olarak gelen Çerkes göçmenlerin uğraşları ile ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde; Çerkes göçmenlerin ilk dönemlerden itibaren çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, Maksudiye köyüne ait yaklaşık on bin dönüme yakın arazinin 3/4'ünden fazlasının ekilip biçildiği, kalan arazinin de mera olarak kullanıldığı bildirilmiştir. Üretimi arttırabilmek için ilk dönemden itibaren eldeki imkânlar ölçüsünde birtakım çalışmaların yapıldığı söylenmiştir. Hemen her aile, kendine yetecek kadar tavuk, inek türü hayvanları beslemektedir. Günümüzde özellikle yeni kuşağın eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak, köyden mimar, öğretmen, subay, iktisatçı, mühendis gibi çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerin de yetiştiği ortaya koyulmuştur.⁸⁶

Maksudiye köyünün nüfusu ile ilgili olarak, köyde nüfus artış hızının çok yüksek olmadığı ifade edilmiştir. Örnek olarak; 1970 yılında yapılan nüfus sayımı incelendiğinde, 134 haneden ibaret olduğu, toplam nüfusun 749 kişi olup, bu sayının 394'ünü erkek nüfusun, 400'ünü ise kadın nüfusunun oluşturduğu ve hane başına ortalama dört ilâ altı nüfusun isabet ettiği görülmektedir. Yüklü başlık parası, gençlerin eğlenceye düşkün olmaları gibi sıralanabilecek köyün birtakım gelenekleri gereği evlenmelerin oldukça geç

⁸⁶ Ragıp Mete (D.1965).

olması ve bazı şehirlere yapılan yerleşmelerin, nüfus artış hızını etkileyen faktörler arasında yer aldığı bildirilmiştir. Köy muhtarı ile yapılan görüşmelerde, 2014 yılı itibariyle hane sayısının 160, toplam nüfusun ise 460 kişiden ibaret olduğunu bildirmiştir. Yani 1970 ile 2014 yılları arasında köy nüfusunun % 40 oranında azaldığı, nüfusun azalmasına rağmen hane sayısında yaklaşık %20'lik bir artışın olduğu görülmektedir. Bu durum, geniş aileden çekirdek aile yapısına geçişin bir göstergesi olduğu gibi, ayrıca büyükşehirlere göç eden ancak evini muhafaza ederek, yaz aylarında evlerini bir-iki ay kullanan ailelerin de olduğu belirtilmiştir. Günümüzde, özellikle 1999 yılında yaşanan deprem sonrasında köye dönüş oranının arttığı da ifade edilmiştir.⁸⁷

Köye ilk iskân olunan Çerkes göçmenlerin en büyük sorunlarından biri dil sorunu olmuştur. Çerkes göçmenler, ilk dönemlerde henüz Türkçe bilmediklerinden, 88 büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Ancak zamanla Türkçenin öğrenilmesiyle, bu durum aşılmıştır. Ana dilleri kendi aralarında, günlük ilişkilerde özellikle yaşlılar arasında yaygın olarak konuşulmakta olup, gençler arasında unutulmaya yüz tuttuğu ifade edilmiştir. TÜİK verilerine göre de bu durum doğrulanmaktadır. Buna göre örn.; 1935'teki nüfus sayımında Türkiye'de ana dili Çerkesce olanların sayısı 102.000, ikinci dili Çerkesce olanların sayısı ise 17.000 civarındadır. 1965 sayımı verilerine göre bu rakamlar ana dili Çerkesce olanlar için 58.339 ve ikinci dili Çerkesce olanlar için 55.030'dur. Buna göre 1965'te Türkiye'de Çerkesce konuşanların sayısının yaklaşık 110.000 kişi olduğu görülmektedir. Türkiye'de yaşamakta olan 3 milyon civarındaki Çerkesden halen dilini konuşmakta olanların sayısı yaklaşık %20-25 arasındadır. Bugünkü genel nüfus içerisinde Çerkesce konuşma oranının daha da düştüğü anlaşılmaktadır.⁸⁹

Maksudiye köyünde yaşayan Çerkeslerin aile fertleri arasındaki münasebetler incelendiğinde, ilişkilerin köklü bir saygı-sevgi çerçevesinde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, büyüklerin küçükler üzerinde

⁸⁷ Köy Muhtarı Himmet Özdemir (D.1946).

⁸⁸ Hilmi Mete (D. 1933); "...İlk gelenler Türkçe bilmiyorlardı. Benim dedem Arapça da biliyordu. Adapazarı'na birşeyler almaya gittiğimizde, dedem Diyarbakırlıların mağazasına giderdi. Çünkü oranın sahipleri Arapça biliyorlardı. Dedem onlarla Arapça konuşarak istediklerini rahat bir şekilde alıyordu..."

⁸⁹ E. Boz, a.g.e., s.37.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

belli bir otoriteye sahip oldukları ve küçüklerle ilişkilerinde gerektiği kadar mesafeli oldukları, küçüklerin de büyüklere karşı saygılı ve itaatkâr oldukları, kadınlara karşı da titiz ve saygılı davranılmaya çalışıldığı, mesela evin yeni gelininin bütün aile fertlerine karşı çok saygılı olduğu, evdekiler uyumadan yatıp uyuyamadığı ve herkesten önce kalktığı ifade edilmiştir. Elbette zamanla diğer âdetlerde olduğu gibi bu durumun da değişmeye başladığı, ilk dönemlerdeki gibi olmadığı ifade edilmiştir. Komşuluk münasebetleri ile ilgili olarak, genel olarak komşuların karşılıklı maddi ve manevi anlamda birbirlerine destek oldukları, arada meydana gelen anlaşmazlıkların, köyün ileri gelenlerinin yardımıyla çözülmeye çalışıldığı anlatılmıştır. Gençlerin bir araya gelerek düzenledikleri “zeğhes” adı verilen ilk tanışma toplantılarının yapıldığı, bu toplantılarda herkesin sırayla ayağa kalkarak önce köy adı, sülale adı ve en sonunda soyadını söyledikleri, tanışma merasiminin ardından da çeşitli oyunların oynandığı ifade edilmiştir. Böylece köylüler arasında birlik ve beraberlik duygularının arttırılmaya ve kendi kültürel değerlerinin yaşatılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁰ Köy sakinlerinin Kafkasya ile bağlantıları sorulduğunda, genel olarak çok fazla bir bağlantılarının kalmadığı, ancak gezip görmek amacıyla ata topraklarına gidebilecekleri, kalıcı olarak gitmeyi düşünmedikleri, bundan sonra vatanlarının Türkiye olduğunu ifade etmişlerdir.

Günümüzde Çerkeslerin giyim tarzı, yemek kültürü, doğum-ölüm gibi kültürel değerleri ile ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde, Çerkes kültüründe, doğum, evlilik ve ölüm durumunda yapılan etkinliklerin büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Çerkeslerin oldukça konuksever oldukları, köye gelen bir misafiri ağırlayacak özel misafir odalarının bulunduğu ve üç gün boyunca misafire niçin geldiği sorulmadan, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı, ancak üçüncü günden sonra ne için geldiği sorularak yardımcı olunduğu ifade edilmiştir.⁹¹ Çerkeslerde mevcut misafirperverlik, dayanışma ve yardımlaşma gibi unsurlar, savaş yıllarında da kendini göstermiştir. Maksudiye köyü sakinlerinin katıldıkları savaşlar ve bilindiği kadarı ile katılanların isimleri hakkında şu şekilde bilgiler edinilmiştir; Trablusgarp Savaşı: Zekeriya (thağuş), Balkan Savaşı: Recep, Sefer, Ahmet, Süleyman, Kazım, Reşit, Seyid (Jade’lerden), Ahmed, Seyit,

⁹⁰ Ragıp Mete (D.1965); Ali Aktaş, *a.g.e.*, s.560; Ayça Günkut Vurucu, “Kafkas Kökenli Halklarda Kimlik ve Değişim (Muş İli Örneği)”, *Tarih Kültür Toplum Ayça Günkut Vurucu Armağanı*, Konya 2016, s.58-61.

⁹¹ Sefer Akcan (79 yaşında).

itobiad

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences
Researches”

ISSN: 2147-1185

Harun (Şaşuk), Hasan Çavuş, Raşit (Şavko), Mahmut, Seçe Hasan (Huşt), Salih (Gusa), Çanakkale Savaşı: Mahmut (Huşt), Mahmut (Şhalah), İsmail (Psinethuc), Yunan Savaşı, Yemen Savaşı: Ramazan (Jaji), ve Kurtuluş Savaşı: Kazım, Şaban, Raşit, Eşref, Seyid (Jade). Bunların dışında Ahmet, Seyit Efendi, Naci bey gibi isimler de bütün savaşlara katılmışlardır. Ayrıca ismi tespit edilemeyen ve savaşlarda şehit olan bir çok kişi mevcuttur.⁹² Köy sakinlerinden Hilmi Mete (D.1933), Kurtuluş Savaşında "Gazilik Madalyası" alan amcası Mahmut ile ilgili şu anekdotu paylaşmak istemiştir: "Kurtuluş Savaşı'nda Mahmut amcam atıyla Yunan savaşına katılmıştı. Savaşta Yunanlı kovalamaya başlamışlar. Atı, Yunan askerleri tarafından vurulmuş ve amcam da atıyla beraber yere düşmüş. Ölü taklidi yaparak kurtulmuş. Düşman gittikten sonra atının eyerini çıkarmış ve sırtına alarak yola düşmüş. Arkadaşlarına yetiştiği zaman komutanları, kaç yaralı ve şehit askerimiz olduğunu anlamak için sayım yaptırıyormuş. Karşıdan Mahmut amcamı sırtında eyeri ile görünce, O'nun sırtında ne var biliyor musunuz? Diye sormuş ve kimse bilemeyince de cevabı kendisi vermiş. Demiş ki, 'atı ölmüş, sırtında eyeri ile geliyor, böyle asker vatani kurtarır' diyerek amcamı alından öperek, sonra da amcama elindeki Yunan komutanların en güzel atından birini vermiş. O atı köye getirdi. Amcam binmezdi o ata, babam binerdi...

Çerkesler, tarih boyunca, yaşadıkları coğrafyanın da etkisi ile bir hareket ve aktivite halinde olmuşlar ve bu durum danslarına da yansımıştır. Çerkesler, aynı müzik eşliğinde aynı dansları yaparak, kültürel kimliklerini korumaya çalışmışlardır.⁹³ "pshine" denilen mızıka önemli milli çalgılarından. Ayrıca toplu ritim tutmaya "dejuw" denilmekte olup, "keroh" dedikleri silah sesleri de dansların önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tlaperuj (ayak parmaklarının uçları ile yapılan bir çeşit oyun), Wuig (gruplar halinde oynanan bir oyun türü) ve Kafe (ağıtlar eşliğinde oldukça yavaş oynanan bir oyun türü) gibi oyunlar, mızıka eşliğinde oynanan önemli oyunlar arasında yer almaktadır.⁹⁴

⁹² Suat Karataş-Ergün Tekin, *Beykışla-Maksudiye İlkokulu Tarihçesi*, 1973.

⁹³ Ali Aktaş, *a.g.e.*, s.553.

⁹⁴ Ragıp Mete (D.1965); Ali Aktaş, *a.g.e.*, s.563.

Bunların dışında Çerkeslerin giyim-kuşam ve temizliğe çok dikkat ettikleri, ahurlarını evlerin arka taraflarına yaptıkları ve halkın kasaba ve şehir hayatına yakın bir yaşam sürdürdükleri de ifade edilmiştir.⁹⁵

Sosyal ve kültürel değişimin bütün yönleriyle yaşandığı ve geleneksel kültüre ait birçok âdetin unutulduğu günümüz şartlarında, Maksudiye köyünde de bu değişimin etkisi kendini göstermiş ve pek çok âdet unutulmaya yüz tutmuştur. Ancak buna rağmen, Çerkes kültürüne ait misafirperverlik, yardımlaşma gibi unsurlar da halen canlılığını korumaktadır.

Sonuç

En geniş anlamıyla; dini, ekonomik, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerle insan ve insan topluluklarının yaşamlarının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen ya da geçici bir süre için bir yerleşim bölgesinden diğerine yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilecek göç olayı, sadece bir toplumun veya bir devletin sorunu olmayıp, uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Osmanlı Devleti de çeşitli nedenlerle, tarih boyunca göç olayı ve beraberinde yaşanan sorunlarla en çok karşılaşan ve bunlarla uğraşmak zorunda kalan devletlerin başında gelmektedir.

Rusların, Kafkasya bölgesinde kazandıkları her askeri başarı ve Kırım ve Kafkasya bölgelerindeki Müslüman halka karşı uyguladıkları baskı, zulüm politikaları, beraberinde zorunlu göçü getirdiğinden, bu bölgelerden Osmanlı Devleti'ne göç hareketleri kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı Devleti, başta dini ve insani nedenler olmak üzere çeşitli sebeplerle kendisine sığınan göçmenleri kabul ederek, belirlediği iskân politikası doğrultusunda onlara her yönden yardımcı olmaya çalışmıştır. Çeşitli tarihlerde Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya gelen ve sayıca oldukça fazla olan göçmenler için Osmanlı Devleti, dönemin şartları ve sahip olduğu imkânlar çerçevesinde gereken yardımları yapmaya, sosyal, kültürel, ekonomik ve insani bakımlardan oldukça karışık bir sorun olan göç sorununu en iyi şekilde çözmeye çalışmıştır.

Farklı etnik kökene ve dile sahip olsalar da Osmanlı Devleti'nde genel olarak "Çerkes" olarak isimlendirilen Kafkas göçmenleri, çeşitli tarihlerde

⁹⁵ Ragıp Mete (D.1965).

gerçekleşen göçler neticesinde, kendi özgün kültürlerini yaşayabilecekleri, alışıktıkları coğrafi ve iklim özelliklerini taşıyan bölgeleri tercih etmişler ve imkânlar ölçüsünde, benzer özellikteki Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirmeye çalışılmışlardır. Çeşitli tarihlerde Kuzey Kafkasya'dan göç eden Çerkesler ile, öncelikle Balkanlar'a yerleştirilen ancak 93 Harbi'nde yine evlerini terk ederek, yeniden göç etmek zorunda kalan Çerkesler, bu süreçte açlık, soğuk, hastalık gibi nedenlerle büyük kayıplara uğramışlar, neticede Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ve Ortadoğu'ya yerleştirilmişlerdir.

Göçmenlerin Anadolu'da yerleştirildikleri bölgeler arasında Sakarya bölgesi, önemli bir yere sahiptir. Coğrafi konumu, tarıma elverişli alanları, yağışlı iklimi, bol içme suyu kaynakları, ovaları, akarsuları, gölleri, geniş bir alana yayılan ormanlık arazisi ve diğer doğal güzellikleri ile yerleşim için son derece uygun ve avantajlı bir konumda olan Sakarya, tarihin ilk dönemlerinden, günümüze kadar uzanan süreç içerisinde, Anadolu'ya renk veren kültürlerin birleştiği, tarihin çeşitli dönemlerinde yaşanan göçlerle, Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen toplulukların oluşturduğu ve bu kültürlerin barış içinde yaşadığı bir bölgedir. Geçmiş ve bugünü ile Türkiye'nin bir özeti niteliğini taşıyan Sakarya bölgesinde, farklı coğrafyalardan gelen ve farklı kültürlere sahip olan Manavlar, Yörükler, Çerkesler, Abhazlar, Gürcüler, Lazlar, Hemşinliler, Tatarlar, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Sırp, Muhacirler, Kurmançlar, Zazalar, Karadenizliler, Çingeneler/Romanlar, az da olsa Ermeni, Rum ve Araplar gibi göçmenler yaşamakta olup, bunlara bir yabancı gözüyle bakılmamıştır. Çeşitli farklılıklara sahip olmak, bölgede ayrıştırıcı değil, kaynaştırıcı bir rol oynamıştır. Elbette ortaya bazı sorunlar çıkmış ve yaşanmıştır. Ancak bu sorunlar, kimlik sorunundan ziyade, toprak paylaşımı, ailesel sorunlar gibi genel olarak her yerde görülebilecek türden sorunlar olmuştur.

Özellikle 19. yüzyıl içerisinde Balkanlardan ve Kafkas bölgesinden önemli miktarda göç alan Sakarya ve çevresinde, göçmenlerin boş arazilere yerleştirilmeleri sonucunda yeni yeni göçmen köyleri oluşturulmuştur. İşte, Maksudiye köyü de Sakarya bölgesine gelen Çerkes göçmenlerin yerleştirildikleri köyler arasında yer almaktadır. Maksudiye Köyü, 1862/1863 yılı başlarında Çerkeslerin, Kafkaslar'dan Osmanlı topraklarına kitleler halinde zorunlu göçü neticesinde Anadolu'ya gelen Çerkes göçmenlerden

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

bugünkü bölgeye gelen Jadeler tarafından kurulmuş eski bir Çerkes köyüdür.

Köye ilk olarak yerleşenlerin yanlarına sonradan tanıdık ve akrabalarının da gelmesi ile köyün nüfusu artmaya başlamıştır. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yani 93 Harbi'nden sonra Kafkasya'dan göç eden Çerkeslerin de köye yerleşmesiyle, zamanla yapılan iç göçlerle, komşu köylerden ve farklı illerden gelen Kafkasyalı göçmenlerle, Maksudiye köyünün bugünkü yapısı oluşmuştur. Özellikle ilk gelen kuşakta kimlik, dil, yerli halkla uyum başta olmak üzere sosyal, ekonomik, kültürel yönlerden çeşitli sorunlar yaşanmış olsa da zamanla bu sorunlar aşılmıştır. Tüm olumsuz ve zor şartlara bir de geride bıraktıklarının kaygısı, devam eden savaş ve yokluklar eklenince, sıkıntıları daha da artmıştır. Yaşanan bütün sıkıntı ve güçlüklerle rağmen Çerkesler, yurt tutmaya ve hayata tutunmaya çalışmışlardır. İlk etapta içe kapalı bir yapıya sahip olan köy sakinleri, zamanla iletişim ve benzeri sorunları aşarak ve kültürel etkileşim neticesinde dışa açık bir toplum haline gelmişlerdir. Çerkesler, kendilerine has gelenek ve göreneklere sahip olup, şartların elverdiği ölçüde, aile içerisinde ve toplumsal yaşamda sahip oldukları kültürel değerleri korumaya ve genç kuşaklara aktarmaya çalışmışlardır. Çerkesler, yıllar boyu Anadolu'da uygar yaşam biçimleri, temiz ve güzel görünüşleriyle kendilerine özel bir yaşam biçimi oluşturma gelmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA. Y. PRK. UM, 77/98 (13 Ocak 1906).
 BOA. DH.MB.HPS.M. 8/47
 BOA. İ. DH, 1322/1312. Za/17 (15 Mayıs 1895).
 BOA. İ. HUS, 136/1323. L/23 (12 Aralık 1905)
 BOA. A. MKT. DV, 202/41 (18 Eylül 1861).
 BOA. A. MKT. MHM., 518/8
 BOA. A. MKT. MHM., 521/20
 BOA. A. MKT. MHM, 301/89 (31 Mayıs 1864).
 BOA. A. MKT. UM, 363/23 (29 Ağustos 1859).
 BOA. A. MKT. UM, 405/31 (13 Mayıs 1860).
 BOA. A. MKT. NZD, 353/44 (21 Mayıs 1861).
 BOA. A. MKT. NZD, 345/99 (12 Mart 1861).
 BOA. A. MKT. NZD, 361/86 (6 Ağustos 1861).
 BOA. DH. MKT, 2059/105 (8 Mart 1893).
 BOA. İ. DH, 1295-3/102163 (25 Aralık 1883).
 BOA. İ. Hus, 50/1314. Ca/32 (28 Ekim 1896).
 BOA. A. MKT. UM, 515/52 (30 Ekim 1861).

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
 "Journal of the Human and Social Sciences
 Researches"

ISSN: 2147-1185

- BOA. İ.DH., 1043-82014 (16 Ağustos 1887).
BOA. BEOBab-i Ali Evrak Odası, 2841-213017 (H.1324).
BOA. A. MKT. MHM., 505-5 (H. 1316).
BOA. A. MKT. MHM., 515-12 (H.1319)
BOA. A. MKT. MHM., 521-31 (H.1320)
BOA. A. MKT. UM., 458-35 (H.1277)
BOA. MVL., 416-88 (H.1279)

Gazeteler

Cerîde-i Havâdîs, (29 Cemaziyelevvel 1280), S.748.

Kitaplar ve Makaleler

Ağanoğlu, Yıldırım (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, İstanbul.

Aktaş, Ali (2008), *Kültürel Renkleriyle Sakarya*, Adapazarı Merkez Belediyesi Kültür Yay., Adapazarı.

Akyüz Orat, Jülide - Nebahat Oran Arslan - Mustafa Tanrıverdi (2011), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri (1828-1943)*, Kars.

Aslan, Cahit (2006), "Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkes Sürgünü", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Asam Yay., S.1, s.1-33.

Aşıkî, Derviş Ahmed (1985), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. A. Nihal Atsız, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Bala, Mirza (1977), "Çerkesler", *İslam Ansiklopedisi*, C.III, Millî Eğitim Yayınları, İstanbul, s.375-386.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2012), *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri-I*, İstanbul.

Berzeg, Nihat (2010), *Çerkesler Kafkas Sürgünü: Vatansız Bırakılan Bir Halk*, Chiviyazıları, İstanbul.

Bilecen, T. (2005), "Arşiv Belgelerinden Edebiyata Balkan Göçlerinin Sosyal Boyutu", *Toplumsal Tarih*, S.142, s.78-84.

Bolat, Gökhan (Nisan-Ekim 2013), "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, s.121-142.

Boz, Erdoğan (2010), *Çerkes Etnik Kimliğinin Yeniden İnşasında Akrabalık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

itobiad

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"

Cilt: 5, Sayı: 8
Volume: 5, Issue: 8
2016

- Çiçek, Nazan, "Talihsiz Çerkeslere İngiliz Peksimeti: İngiliz Arşiv Belgelerinde Büyük Çerkes Göçü (Şubat 1864-Mayıs 1865)", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 64, S.1, s.57-88.
- Demirel, M. (2008), "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.2, s.285-306.
- Erkan, Süleyman (1996), *Kırım ve Kafkasya Göçleri*, K.T.Ü. Kafkasya ve Orta Asya Uygulama ve Araştırma Merkezi, Trabzon.
- Eröz, Mehmet -Seyfi Alpan (1968), *Adapazarı Tarihçesi ve Sakarya Coğrafyası*, İstanbul.
- Gökçe, Cemal (1979), *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yay., İstanbul.
- Gökçebay, Özcan (2006), *Türkiye'ye Yerleşen Tatarlarda Dini Hayat ve Adetler (Konya Yöresi Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Güneş Yağcı, Zübeyde (2010), "Osmanlı Devleti'nin Kuzey Kafkasya Siyaseti: Çerkeslerden Bağlılık Senedi Alınması", *Karadeniz Dergi*, S.2, s.97-109.
- Günkut Vurucu, Ayça (2016), "Kafkas Kökenli Halklarda Kimlik ve Değişim (Muş İli Örneği)", *Tarih Kültür Toplum Ayça Günkut Vurucu Armağamı*, Konya, s.46-70.
- Halaçoğlu, Ahmet (1995), *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, TTK Yay., Ankara.
- İpek, Nedim (2006), *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yay., İstanbul.
- Karataş, Ömer (Kış 2013), "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskânları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.36, s.83-117.
- Karataş, Ömer (Kış 2012), "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhâcîrlerinin İskânı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2, s.355-388.
- Karataş, Ömer (Yaz 2014), "Kafkas Göçünün Mağdurları", *Karadeniz Araştırmaları*, S.42, s.121-130.
- Karataş, Suat -Ergün Tekin (1973), *Beykışla-Maksudiye Köyü İlkokulu Tarihçesi*.
- Karpat, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Karpat, Kemal (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul.
- Kaya, Ayhan (2011), *Türkiye'de Çerkesler-Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.

- McCarthy, Justin (1998), *Ölüm ve Sürgün*, İnkılâp Yay., İstanbul.
- İpek, N. (1999), *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: TTK Yay.
- Önder, Selahattin -Engin Kırılı (2005), "Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.1, Eskişehir, s.130-143.
- Öner, Çetin (2014), *Şu Bizim Çerkesler*, Can Yay., İstanbul.
- Sarıcaoğlu, M. Esat (1999), "İskan-ı Muhacirin İ'ane Pulları (Osmanlı Devleti'nin Göçmen Harcamalarında Uyguladığı Bir Finansman Yöntemi)", *Osmanlı*, C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.603-611.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, TTK Yay., Ankara 1997.
- Şahin, İsmail-Cemile Şahin (Yaz 2014), "Avusturya'nın Bosna-Hersek'i İşgalinden sonra Anadolu'ya Yapılan Boşnak Göçleri: Eskişehir Lütfiye Köyü Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, S.42, s.131-154.
- Tavkul, Ufuk (2012), *Kafkasların Kalbine Yolculuk Karaçay-Malkar*, Ankara.
- Tutum, Cahit (1993), "1864 Göçü ile İlgili Bazı Belgeler", *Çerkeslerin Sürgünü*, Ankara, Kafdağı Yayınları.
- Yılmaz, M. (1999), "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı*, C.IV, s.5987-601.
- Yılmaz, Özgür (3/2014), "1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor", *Mavi Atlas*, s. 133-156.

İnternet siteleri

<http://www.maksudiye.com> (Erişim Tarihi: 25.10.2016)

Katılımcılar

- Hilmi METE (D.1933).
Sefer AKCAN (D.1935).
Şaban ÖZEL (D.1936).
Himmet ÖZDEMİR (D.1946-Köy Muhtarı).
Ragıp METE (D.1965).